

Methodiek Dialoog als burgerschaps- instrument •

Methodiekbeschrijving voor
(toekomstige) docenten in het
VO en MBO

Colofon

Uitgave van: Tekst:	SLO en Diversion Diversion en SLO (auteurs: Dieuwertje de Graaff, Esther van Pomerén, Vivianne Goedhart, Matthijs den Otter, Kai Pattipilohy en Jeroen Bron)
Mogelijk gemaakt door:	het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Begeleidingscommissie	Nienke Betlem en Natasja Moritz (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid), Juul van Ewijk en Brigitte Lentz (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap), Mieke Bernaerts en Frits Rovers (Hogeschool van Amsterdam), Judith Vennix, Chris van Gool en Sjaak Nuijt (Hogeschool Rotterdam) Henk Swart (Katholieke Pabo Zwolle) en Rob van Otterdijk (Tilburg University). de peer educators van Diversion, de leraren en schoolleiders die met ons gesproken hebben, de lerarenopleiders en studenten van de deelnemende lerarenopleidingen, Bernard Ter Haar, Huib de Jong, Ron Bormans, Jan Heijmans, Janneke Nieuwesteeg, Karine Vinhuizen-Dekens, Jos Trippenzee, Ron Meijer, Anton Bakker en Peter Achterberg.
Met dank aan:	
Grafisch ontwerp:	Glamcult Studio

Alle rechten voorbehouden. Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden.

Ministerie van Sociale Zaken en
Werkgelegenheid

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Katholieke
Pabo Zwolle

TILBURG UNIVERSITY

Hogeschool van Amsterdam

slo nationaal expertisecentrum
leerplanontwikkeling

diversion
BUREAU VOOR MAATSCHAPPELIJKE INNOVATIE

Inhoudsopgave

Voorwoord	p. 4
Lerarenopleidingen aan het woord	p. 6
Inleiding	p. 10
Hoe spelen maatschappelijke thema's in het onderwijs?	p. 16
Vertaling naar de lespraktijk	p. 22
Aanbevelingen	p. 40
Achtergrond: de peer education methode	p. 44
Literatuurlijst	p. 50
Bijlage: oefeningen	p. 52

Voorwoord

Jet Bussemaker
Minister van Onderwijs, Cultuur
en Wetenschap

Lodewijk Asscher
Minister van Sociale Zaken
en Werkgelegenheid

Gedachten vormen en verwoorden zijn onmisbare vaardigheden in onze open, vrije samenleving. Goed onderwijs laat leerlingen daarom niet alleen leren maar ook denken. Als docent heb je hier een belangrijke rol

in, door leerlingen te laten zien hoe je een mening kunt vormen en hoe je hierover in gesprek kan gaan met anderen.

Het aanleren van communicatieve en reflecterende vaardigheden is makkelijker gezegd dan gedaan. Het klaslokaal is een weerspiegeling van onze samenleving, inclusief de problemen, spanningen en verschillen die er tussen ons zijn. Dan lijkt het soms makkelijker om lastige onderwerpen te vermijden en zo de rust in de klas te bewaren. Maar als docent moet je ook de issues kunnen bespreken die gevoelig liggen, juist omdat dit spanningen kan verlichten. Daarbij moet je als docent stevig in je schoenen staan: grenzen stellen indien nodig, maar ook de mening van leerlingen serieus nemen. Om dat goed te kunnen doen is het belangrijk om te ontdekken met welke bril je zelf naar de werkelijkheid kijkt, en hoe je zelf een kritische houding kunt aannemen. Als waardendrager, toekomstmaker en voorbeeldfiguur geven jullie nieuwe generaties de tools om zich te ontwikkelen en te vormen tot volwassen burgers.

De meerwaarde van een ‘lastig gesprek’ hebben we met eigen ogen gezien tijdens verschillende klasbezoeken. Vaak komt zo’n gesprek aarzelend op gang. Maar aan het einde van de les voel je vaak ook een enorme opluchting. Het is altijd beter om

uit te spreken wat je dwarszit, dan om het op te kroppen.

De methodiek die in dit boek centraal staat kan jou als toekomstig docent hierbij helpen. Graag bedanken wij de lerarenopleidingen die hebben meegewerkt aan de ontwikkeling hiervan. Het zou mooi zijn als de kennis en ervaring die is opgedaan tijdens deze samenwerking verder wordt verspreid. De voorlopergroep die zal worden opgericht kan hier een belangrijke rol in spelen. Hier kan kennis over het geven van inclusief onderwijs en burgerschapsvorming worden gedeeld.

Goed burgerschapsonderwijs verbetert niet alleen de capaciteiten en toekomstperspectieven van jonge Nederlanders, maar het versterkt ook een van de fundamenten van onze maatschappij: de vrijheid om te kunnen zeggen wat je denkt en onderling de discussie en sociale dialoog aan te gaan. Het mooie van ons land is immers dat alles bediscussieerbaar is. Als docent van morgen is het daarom belangrijk dat je kunt varen op je morele kompas en dat je om kunt gaan met de diversiteit in onze samenleving. Wij wensen jou veel succes met deze mooie, maar ook belangrijke uitdagingen!

Lerarenopleidingen aan het woord

Burgerschapsvorming leraren-in-opleiding dubbel urgent

De maatschappij om ons heen is heel dynamisch en we zien dat interculturele spanningen de laatste jaren helaas eerder toenemen. Deze ontwikkelingen leiden tot een aantal dilemma's. Wat hebben we nog met elkaar gemeen in een maatschappij die steeds diverser wordt? Wat komt er bij kijken om vrij, democratisch en veilig samen te leven?

Het antwoord daarop is respect. Respect voor elk individu is het fundament waarop het onderwijs rust. Het staat model voor de waarden van het klimaat waarbinnen kennis wordt overgedragen en wordt geconsumeerd. Hogeschool Rotterdam staat midden in de maatschappij en is gelegen in de super diverse stad Rotterdam. Hier ontdekken we interculturele maatschappelijke vraagstukken aan den lijve. Door de instroom van jong volwassenen van velerlei pluimage, staan fundamentele waarden soms onder druk. Actuele maatschappelijke discussies vinden namelijk ook hun weg naar de klas.

Als hogeschool leiden wij in onze lerarenopleiding studenten op tot zelfbewuste professionals. Naast een beroepsidentiteit

leren zij ook het vermogen te ontwikkelen om opgedane kennis kritisch te beoordelen aan de hand van morele waarden. Het is belangrijk dat studenten ook worden gevormd op het gebied van burgerschap, zodat zij kritisch durven zijn, alert zijn op maatschappelijke vragen en daar ook stelling in durven nemen. Maar belangrijker nog, dat zij ook in staat zijn om die vragen vanuit een breed perspectief te benaderen.

Burgerschapsvorming bij toekomstige leraren is wat ons betreft dubbel urgent, omdat onze studenten veelal in grootstedelijke scholen voor de klas zullen staan. En in die klas zullen zij als leerkracht een sleutelrol spelen bij de burgerschapsvorming van jongeren in het voortgezet en het middelbaar beroepsonderwijs. Door hen op hun beurt te begeleiden en dwars door alle interculturele verschillen en vraagstukken heen de dialoog in de klas te brengen. Waardoor jongeren op basis van normen en waarden en wederzijds respect het gesprek met elkaar leren voeren.

Ron Bormans
Voorzitter College van Bestuur
Hogeschool Rotterdam

Klaarstomen voor pluriformiteit

De Hogeschool van Amsterdam is met ca 50.000 studenten de grootste hogeschool van Nederland. Wij bereiden studenten voor op een loopbaan in een grootstedelijke, interculturele en innovatieve (Amsterdamse) omgeving. Als geen andere hogeschool is onze studentenpopulatie zeer divers voor wat betreft herkomst en sociaal maatschappelijke achtergrond. Grootstedelijke vraagstukken spelen zich dus ook af tússten de muren van deze onderwijsinstelling.

Wij kunnen, in het klaarstomen van onze studenten voor de arbeidsmarkt, niet voorbij aan die maatschappelijke diversiteit. Het is onze kerntaak de studenten in het leven en werken te begeleiden en voor te bereiden op beroepsuitoefening in een pluriforme sociaal-culturele omgeving.

Ik ken de Hogeschool van Amsterdam niet anders dan een omgeving van en voor vrijmoedige denkers. We dragen mét elkaar zorg voor behoud van een omgeving van vertrouwen, waarop iedereen gelijkelijk aanspraak kan maken en waarin iedereen binnen de kaders van de democratische spelregels, de regels van het open debat en de regel van wederzijds respect zich veilig kan weten. Een omgeving ook waarin ik

verwacht dat het debat ook blijvend gezocht wordt, zodat we van elkaars posities, opvattingen en ervaringen kunnen leren.

We kunnen dus stellen dat de grote diversiteit enerzijds een bron van is inspiratie, ontwikkeling en vernieuwing, maar ook met enige regelmaat spanningen met zich meebrengt, bijvoorbeeld rond verschillende (religieuze) gewoonten. Maar, als er dan eenmaal sprake is van spanningen, dan gaan wij met onze studenten en collega's, met elkaar, het gesprek blijvend aan.

Huib de Jong
Rector Hogeschool van Amsterdam

Inleiding

Achtergrond

Scholen worden in toenemende mate geconfronteerd met een burgerschapsopgave die heel direct raakt aan sociale cohesie en de identiteitsvorming van hun leerlingen. Waar scholen de taak hebben actuele maatschappelijke thema's zelf actief te koppelen aan de leefwereld van hun leerlingen, zien ze dat leerlingen (internationale) thema's mee de klas in nemen. Zij voelen zich bijvoorbeeld emotioneel betrokken bij thema's als aanslagen in Europa, de vluchtelingencrisis en de opkomst van IS. Hierbij zien docenten dat leerlingen vaak over andere informatie beschikken dan zichzelf. Daarnaast zien scholen dat een deel van de thema's, zoals bijvoorbeeld seksuele diversiteit bij sommige groepen jongeren meer in de taboe- en conflictsfeer zit dan gemiddeld.

De sociaal-maatschappelijke en politieke discussies die Nederland bezig houden, komen ook het klaslokaal binnen. Leerlingen die in hun directe omgeving geconfronteerd worden met vraagstukken rondom deze actuele vraagstukken, maar ook leerlingen die de problematiek rondom de multiculturele samenleving alleen van tv kennen, nemen regelmatig de actualiteit mee het klaslokaal in. Zo kunnen ook op deze scholen discussies over onderwerpen als Zwarte Piet of het Europese vluchtelingenprobleem hoog oplopen. De methodiek die voor u ligt gaat niet alleen maar in op emotionele

reacties van leerlingen die zich sterk betrokken voelen bij bepaalde kwesties. Het biedt ook handvatten bij het omgaan met leerlingen die zich onverschillig opstellen ten opzichte van burgerschapskwesties, of zich achter onverschilligheid verbergen omdat de burgerschapskwesties zich voor hen in de taboesfeer bevinden.

Een nieuwe rol

Het vormgeven van het gesprek over burgerschapskwesties vraagt veel van scholen. De onderwerpen roepen doorgaans veel emoties en weerstand op bij leerlingen en leraren. Hierbij geven docenten niet zelden aan met denkbeelden te worden geconfronteerd die botsen met de fundamentele waarden van de vrije samenleving. Dat brengt voor scholen en dus ook voor lerarenopleiding een specifieke, niet eenvoudige, burgerschapsopgave met zich mee.

Burgerschap

Sinds 2005 is de wettelijke burgerschapsopdracht voor het onderwijs geëxpliciteerd. In de onderwijswetten (Artikel 8 lid 3 van de Wet op het primair onderwijs, artikel 17 van de Wet op het voortgezet onderwijs en artikel 11 lid 3 van de Wet op de expertisecentra) is de volgende formulering opgenomen:

Het onderwijs:

1. gaat er mede van uit dat leerlingen opgroeien in een pluriforme samenleving;
2. is mede gericht op het bevorderen van actief burgerschap en sociale integratie;
3. is er mede op gericht dat leerlingen kennis hebben van en kennismaken met verschillende achtergronden en culturen van leeftijdgenoten.¹

Vanuit de Onderwijsraad is in 2003 en 2012 beschreven wat onder burgerschapsonderwijs verstaan kan worden. In eerste instantie richtte deze definiëring zich op actief burgerschap en sociale cohesie: "Actief burgerschap verwijst naar de bereidheid en het vermogen deel uit te maken van een gemeenschap en daar een actieve bijdrage aan te leveren. Met sociale cohesie wordt de deelname van burgers (ongeacht hun etnische of culturele achtergrond) aan de samenleving bedoeld".²

In 2012 herzag de Onderwijsraad haar eerdere formulering. De tweede definitie en omschrijving kenmerkt zich door een sterke focus op democratie en identiteitsontwikkeling. De raad stelt dat burgerschapsonderwijs meer moet omvatten dan sociaal gedrag, aanpassing en participatie (actief burgerschap en sociale cohesie), aspecten die in de eerste fase na de invoering van burgerschapsonderwijs centraal stonden. "Ook het kritisch leren participeren in de samenleving behoort tot het ontwikkelings-

proces van jongeren".³ Tot de gemeenschappelijke kern van burgerschapsonderwijs horen volgens de raad ook democratie en identiteitsontwikkeling.⁴

Doel van het burgerschapsonderwijs is: "Jongeren leren functioneren, vanuit eigen idealen, waarden en normen, in een pluriforme, democratische samenleving, en bij hen het vermogen ontwikkelen aan deze samenleving een eigen bijdrage te (willen) leveren".⁵

Omdat de manier waarop burgerschap vorm moet krijgen binnen het onderwijs niet geëxpliciteerd is, komt de praktische en inhoudelijke uitwerking hiervan neer op de competenties van de individuele docent. Het is daarom belangrijk dat deze helder heeft wat er van hem/haar verwacht wordt. SLO, nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling heeft hiertoe een inhoudelijk kader geschreven waarin drie domeinen van burgerschapsvorming onderscheiden worden. Deze doen recht aan de vrijheid van het individu (identiteit), de betrokkenheid van burgers bij de samenleving (participatie) en de wijze waarop we in de Nederlandse

1. burgerschapindeschool.nl/de-burgerschapsopdracht-wat-moet-en-wat-kan, juni 2015
2. burgerschapindeschool.nl/Paginas/Definities-en-doelen-burgerschap.aspx juni 2015
3. Idem.
4. Idem.
5. Idem.

samenleving omgaan met besluitvorming, tegengestelde belangen en machtsverdeling (democratie).⁶ Ook is invulling gegeven aan de burgerschapstaak die er voor het onderwijs ligt om competenties op het gebied van kennis, houding en vaardigheden van leerlingen te vergroten.⁷

Per augustus 2016 gaat de wetwijziging burgerschap voor het MBO in. Hierbij ligt de nadruk op het bevorderen van kritische denkvaardigheden van MBO studenten. Deze vaardigheden zullen vooral binnen het vak 'Loopbaan en burgerschap' worden ondergebracht.⁸

Hoe kunnen toekomstige docenten al tijdens hun opleiding oefenen met leerlingen die zich bijvoorbeeld distantiëren van de waarden van de democratische rechtsstaat, zich in mindere mate onderdeel voelen van de samenleving en/of in hun zoektocht naar een eigen identiteit en overtuiging op confronterende wijze uitlaten? En hoe zorg je dat ook jongeren onderling op kritische wijze met elkaar van gedachten leren wisselen?

Lerarenopleidingen

Binnen het traject 'Dialoog als burgerschapsinstrument' is samen met de lerarenopleidingen van de Hogeschool van Amsterdam, Hogeschool Rotterdam en van Tilburg University gepioneerd om een toepassing van

de peer education dialoogmethodiek te ontwikkelen voor leraren (in opleiding) die lesgeven binnen het voortgezet onderwijs en het MBO. In deze handreiking wordt beschreven hoe deze methodiek kan worden ingezet om handvatten te geven aan docenten die de dialoog met leerlingen aan willen gaan over gevoelige burgerschapskwesties.

Dit vindt niet alleen plaats in uren maatschappijleer, maar kan ook net zo goed tijdens Frans of wiskunde aan de orde komen. Vanzelfsprekend kan niet te allen tijde een gesprek hierover worden aangegaan, maar soms vragen schokkende opmerkingen of juist extreme passiviteit of nonchalance van leerlingen om actie. Deze methodiek is een handreiking voor docenten die graag actief iets willen doen met gevoelige burgerschapskwesties op hun school of in hun klaslokaal, ook als deze geen raakvlak hebben met hun eigen vakgebied.

Peer education

Deze methodiek is ontwikkeld vanuit de ervaringen van Diversion met de peer education dialoogmethode. In nauwe samenwerking met de lerarenopleidingen zijn bruikbare elementen hiervan vertaald naar de praktijk van docenten in het voortgezet onderwijs en het MBO, en aangevuld met technieken en elementen vanuit het onderwijs. Maar wat is peer education?

Jongeren en jongvolwassenen zijn meer dan anderen gevoelig voor wat hun leeftijdsgenoten, hun 'peers', vinden en zeggen. Dit kan resulteren in (negatieve) vormen van beïnvloeding. De peer education methodiek is ingericht om hier op positieve wijze gebruik van te maken. 'Peer education' staat letterlijk voor 'gelijkenonderwijs'. De les- en preventiemethode wordt voornamelijk ingezet om met jongeren het gesprek aan te gaan rondom thema's die om verschillende redenen lastig bespreekbaar zijn. Bijvoorbeeld doordat ze door jongeren als saai worden ervaren, politiek gevoelig zijn of in de culturele taboesfeer zitten. Jonge rolmodellen en/of ervaringsdeskundigen die een gedeeld referentiekader hebben met leerlingen worden ingezet om een impuls te geven aan voorlichting, preventie en dialoog. Peer education is de afgelopen jaren een zeer effectieve methode gebleken bij de behandeling van lastige burgerschapsonderwerpen in de school zoals antisemitisme, islamofobie en seksuele diversiteit.⁹

Doordat jonge rolmodellen vanuit hun persoonlijke achtergrond ervaringen delen

6. [jongeburgers.slo.nl/domeinen/juni 2015](http://jongeburgers.slo.nl/domeinen/juni%202015)

7. Zie voor meer informatie: burgerschapindeschool.nl en <http://downloads.slo.nl/Documenten/doelen-burgerschapsonderwijs-en-mensenrechteneducatie-voor-het-schoolcurriculum.pdf>

8. <http://nvlm.nl/wordpress/wp-content/uploads/2016/06/stb-2016-224.pdf>

9. Zie o.a. de NLI erkenningen voor peer education programma's als Gelijk=Gelijk? en Tweede Wereldoorlog in Perspectief.

en kennis overbrengen, kunnen zij op positieve wijze de confrontatie en dialoog aangaan over botsende waarden. Dialoog speelt hierbij een belangrijke rol omdat de insteek van het gesprek niet ligt op elkaar overtuigen, maar meer te leren over de opvattingen van de ander. Door een dialoog aan te gaan met jongeren, voelen zij zich serieus genomen als gesprekspartner. Specifieke elementen van het debat kunnen hierbij van toegevoegde waarde zijn. Door het aannemen van verschillende rollen, leren jongeren zich inleven in het standpunt en het perspectief van mensen die anders denken.

Leeswijzer

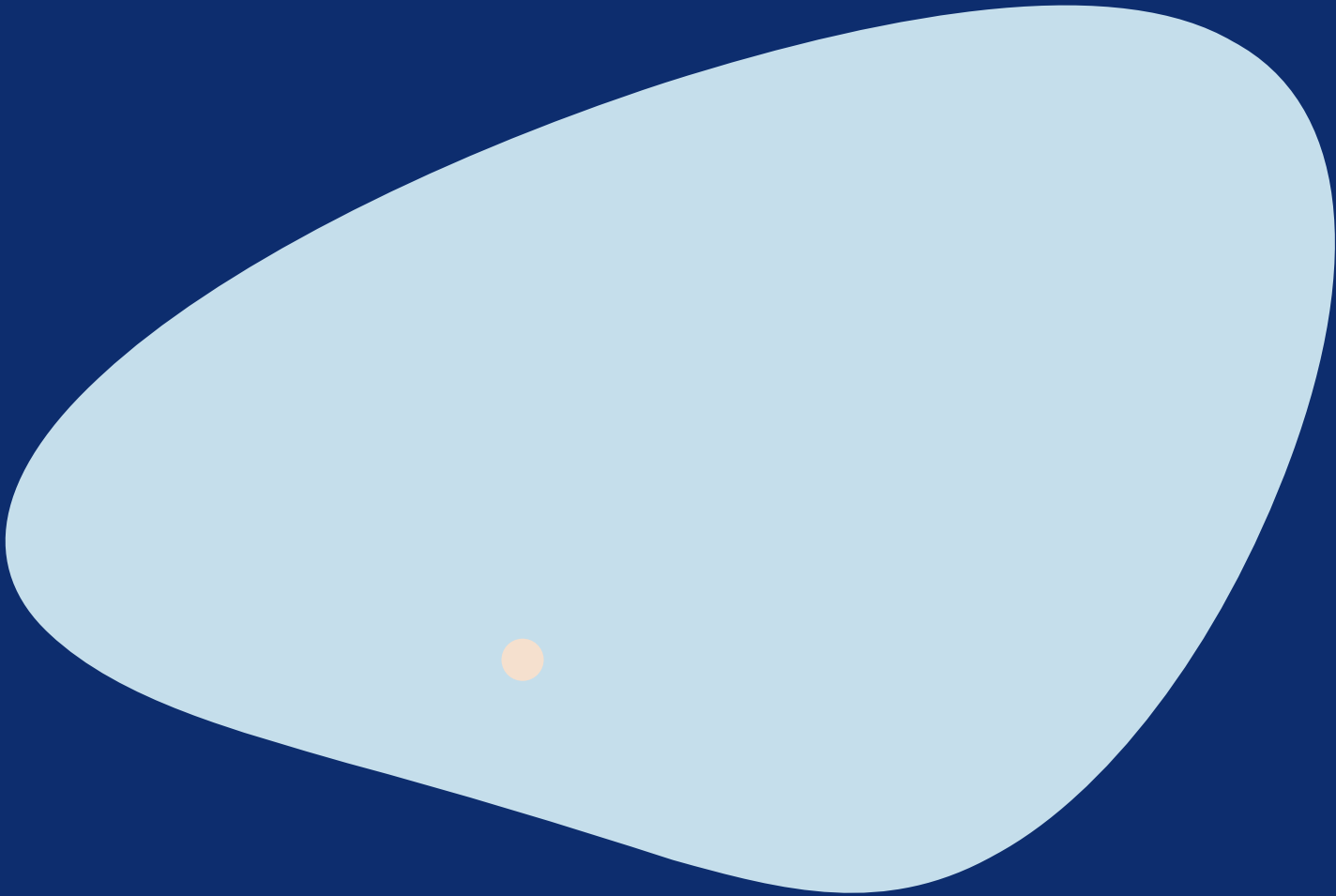
Het eerste hoofdstuk gaat in op de belangrijkste conclusies van de verkenning die heeft plaatsgevonden onder (toekomstige) leraren en hun opleiders. De vragen en ervaringen van leraren (in opleiding), opleiders en peer educators vormen de basis van de vertaalslag van de peer education dialoogmethode naar deze methodiek. Dit hoofdstuk wordt dan ook afgesloten met een korte reflectie op welke werkzame elementen uit de peer education methode kunnen worden ingezet om hieraan tegemoet te komen.

Het tweede hoofdstuk legt uit hoe je een gesprek met leerlingen over gevoelige burgerschapskwesties stapsgewijs kunt vormgeven. In de bijlage worden ter inspiratie tevens enkele voorbeeldoefeningen

omschreven waarmee de lezer de aanbevelingen in de dit hoofdstuk zich eigen kan maken en kan inzetten in het klaslokaal.

Tot slot worden er in het derde en laatste hoofdstuk aanbevelingen gedaan voor de implementatie van de methodiek, op eerste-graads en tweedegraads lerarenopleidingen.

In het achtergrondstuk wordt de peer education methode beschreven. Wat houdt peer education in en waarom werkt het?

Hoe spelen maatschappelijke kwesties in het onderwijs?

1.1. Heikele burgerschapskwesties in de lespraktijk

Docenten maken zich elke dag onmisbaar voor hun leerlingen: door hun liefde voor hun vak, hun rol in de sociaal-emotionele ontwikkeling van hun leerlingen, en door de manier waarop zij leerlingen begeleiden in hun burgerschapsvorming. De realiteit van de lespraktijk vraagt van docenten om voorbereid te zijn op sociaal-maatschappelijke vraagstukken, discussies of spanningen die leerlingen mee de klas in nemen.

Leerlingen kunnen heftige uitlatingen doen over actualiteiten of de confrontatie opzoeken op een meer persoonlijk emotioneel vlak. Ze kunnen zich door het politieke en maatschappelijke debat gestigmatiseerd voelen, te maken krijgen met vooroordelen en uitsluiting, maar ook zelf hardnekkige (voor)oordelen tot uiting brengen. Online media, blogs en YouTube-kanalen voorzien leerlingen van informatie over conflicten en actuele (internationale) sociaal-maatschappelijke en politieke vraagstukken. Het is vaak lastig om zicht te krijgen op de informatie die leerlingen tot zich nemen. Dit zijn situaties uit de dagelijkse lespraktijk waar docenten mee geconfronteerd worden en die vragen om een constructieve, werkzame aanpak. Deze methodiek biedt een perspectief op de vraag hoe docenten de regie kunnen behouden in dit soort situaties; kennisexpert of niet. Ook biedt het een

aanpak om samen met je klas verschillende perspectieven op een lastige kwestie te belichten, respectvol te bespreken en de leerlingen verder te helpen in hun ontwikkeling als kritische jonge burgers.

“Ik zie een duidelijke maatschappelijke opgave voor leraren en lerarenopleidingen. Niet alleen hebben we de taak om te verklaren en kennis te delen, we kunnen ook sturen. Lerarenopleidingen kunnen docenten in spé voorbereiden op het omgaan met burgerschapskwesties door ze tijdens de opleiding te helpen met hun professionele ontwikkeling. Het is belangrijk voor leraren (in-opleiding) om goed te hebben nagedacht over wat voor docent ze zijn, en waar ze voor staan. Ik zie een rol voor de leraren-in-opleiding van de Hogeschool Rotterdam om later het verschil te maken, en een goede samenleving voor iedereen vorm te geven. De studenten van onze lerarenopleiding zijn goed in het trekken van parallellen, zijn empathisch, en kunnen vanuit hun kennis met mededogen vorm geven aan de maatschappij.”

*Judith Vennix, lerarenopleider
geschiedenis Hogeschool Rotterdam*

Wat zijn volgens leraren de uitdagingen op het gebied van deze specifieke burgerschapsopgave? In de ontwikkeling van deze methodiek, waarbij de peer education methodiek is vertaald naar de reguliere lespraktijk, is uitgebreid gesproken met 80

leraren, schoolleiders, leraren-in-opleiding en opleiders. Tijdens deze verkenning¹⁰ is gekozen voor interviews en focusgroepen, zodat er kwalitatieve data verzameld konden worden over de burgerschapskwesties die spelen op scholen en de kennis en vaardigheden die docenten en onderwijsleiders (nodig) hebben om daarmee om te gaan. Hierbij is enerzijds gesproken over de expertise die reeds binnen het onderwijs en binnen de opleidingen aanwezig is, anderzijds is er ook open gesproken over de uitdagingen, vragen en ambities die de onderwijsprofessionals tegenkomen, zowel binnen de opleidingen als binnen de lespraktijk. Hierbij is verkend welke uitdagingen het onderwijs als geheel kent in het handen en voeten geven aan burgerschapsonderwijs, maar ook ingezoomd op individuele competenties die men onmisbaar acht. In dit hoofdstuk staan de uitkomsten van deze verkenning centraal.

Ik vind het erg belangrijk dat mijn studenten goed met dit soort discussies en vragen om kunnen gaan. Ze hoeven niet perse zelf de discussie te initiëren, maar ze moeten niet schrikken als leerlingen dit soort kritische vragen stellen of afwijkende meningen verkondigen. Ik merk dat leerlingen bij dat soort discussies kunnen verzanden in wij – jullie denken, en vind het erg belangrijk dat onze studenten dan een rustig gesprek met de klas kunnen voeren zonder zich aange-

vallen te voelen. Mijn leraren-in-opleiding moeten het denken van hun leerlingen kunnen nuanceren, en goed kunnen inschatten wanneer een thema besproken moet worden, en wanneer het gewoon een puberale provocatie is.”

*Judith Vennix, lerarenopleider
geschiedenis Hogeschool Rotterdam*

1.2. Uitdagingen en vragen van onderwijsprofessionals

Uit de verkenning is een aantal duidelijke uitdagingen naar voren gekomen, maar ook veel expertise en voorbeelden van succesvolle aanpakken binnen het onderwijs. Deze expertise is meegenomen als onderdeel van de methodiekbeschrijving in hoofdstuk vier. In dit hoofdstuk wordt ingezoomd op de meest essentiële en prangende vragen binnen het onderwijs. Hierbij wordt per uitdaging een concrete vraag met betrekking tot de ontwikkeling van competenties geformuleerd. Een duidelijk signaal dat naar voren kwam uit de verkenning is dat de onder-vraagde docenten aangeven regelmatig het gevoel te hebben er alleen voor te staan bij het bespreken van gevoelige burgerschapskwesties. Er is vaak geen eenduidig beleid of consensus binnen de school over bijvoor-

10. Zie 'Verkenning Dialoog als burgerschapsinstrument' 2016, http://www.diversion.nl/wp-content/uploads/2016/05/16-013-DI-BURGERSCHAP-verkenning_32P_ONLINE-20160512.pdf<https://toolbox-extremisme.nctv.nl/uploads/a8/13/a813668db3355ddef2652a5b53d02a25/Radicx-tool.pdf>

beeld religieuze uitingen/kleding, het wel of niet vieren van Sinterklaas, of hoe controversiële actualiteiten zoals de aanslagen in Parijs en Brussel worden besproken. Docenten geven aan dat zij het als problematisch ervaren dat hun scholen geen structurele aanpak hanteren bij burgerschapskwesties. Dit betekent dat het gesprek voeren met leerlingen over precaire onderwerpen helemaal afhankelijk is van individuele docenten, die vanuit persoonlijk eigenaarschap initiatief nemen hiertoe. Deze verantwoordelijkheid is des te zwaarder voor jonge docenten (in opleiding) omdat deze hun rol als morele opvoeder nog volop aan het ontwikkelen zijn, en starters zowel op het gebied van ordemanagement als didactisch voor veel uitdagingen komen te staan. Een illustratie van een dergelijke situatie kwam aan de orde in een van de focusgroepen:

“Toen IS vorig jaar rond november 2014 veel in het nieuws kwam, kwamen er opeens drie Arabische jongens in djellaba op mijn school, die zeiden dat zij IS goed vonden. Ik ondervroeg ze over hun plotselinge kledingkeuze, maar er kwam niks uit. Ze hadden helemaal geen onderbouw. Ik heb ze toen de toegang tot mijn lessen geweigerd tot ze weer in normale kleding op school kwamen. Daarna kwamen ook een paar Nederlandse jongens in djellaba op school. Ik ben ze toegang tot mijn klaslokaal blijven weigeren.

Toen ik bij het management aanklopte, kreeg ik weinig ondersteuning.
Docent mens & maatschappij, op een vmbo school

Het is daarmee aan individuele docenten om burgerschapskwesties naar eigen inzicht te bespreken, wat het risico met zich meebrengt dat docenten, wanneer zij zich geen raad weten met de situatie, niet ingrijpen omdat zij niet kunnen leunen op een breder gedragen visie. Ook als er wel een schoolbreed gedragen visie en aanpak bestaat rondom gevoelige burgerschapskwesties is het uiteraard alsnog raadzaam voor individuele docenten om hun competenties op dit vlak (door) te ontwikkelen.

Tijdens de verkenning hebben docenten aangegeven dat zij competenties en vaardigheden willen ontwikkelen of versterken die zij essentieel achten om dit gesprek te voeren .

“Als je het bijvoorbeeld hebt over grotere maatschappelijke thema’s, kunnen docenten dat bespreken aan de hand van de grondwet. Elkaar gelijkwaardig behandelen en niet discrimineren, valt onder burgerschapseducatie. Bij plotselinge actuele gebeurtenissen kan dat lastiger zijn, omdat je als docent je hier niet altijd op kunt voorbereiden. Ook kunnen de emoties hierbij hoog oplopen. Als de actualiteiten zich nog aan het

ontvouwen zijn terwijl je les geeft, zoals in het geval van Charlie Hebdo, kan het soms zijn dat je niet dezelfde bronnen daarover hebt gelezen als je leerlingen. Je hebt je niet kunnen voorbereiden en dan is het lastig om constructief te reageren.”
Mieke Bernaerts, lerarenopleider maatschappijleer Hogeschool van Amsterdam

Regie houden

'Hoe kan ik de regie houden en mijn klas betrekken bij een gesprek over sociaal-maatschappelijke en politieke thema’s, of deze thema’s de leerlingen persoonlijk raken of niet?' Docenten geven hierbij aan de balans te willen bewaken tussen het stellen van morele kaders en het afbakenen van grenzen enerzijds, en ruimte bieden en een open gesprek faciliteren anderzijds.

“Ik ben zelf blij dat ik nog geen les geef op de mavo, ik heb het idee dat ik daar meer vaardigheden voor moet ontwikkelen. Als een vwo 1 klas opeens zegt: alle buitenlanders het land uit, kan ik daar rationeel op in gaan. Ik kan argumenten geven. Naar mijn gevoel is dat op de mavo heel anders, emotioneler, ik heb nog niet het idee dat ik dat gesprek goed aankan. Daar heb ik meer ervaring voor nodig.”
Eerstegraads docente maatschappijleer op een havo/vwo school

'Hoe kan ik een open en respectvol gesprek voeren als de leerlingen emotioneel reageren op maatschappelijke thema’s?' Daarbij komt dat veel leraren zien dat hun leerlingen vaak over heel andere informatie beschikken dan zichzelf.

“Ik schrok toen ik hoorde welke vooroordelen ten opzichte van joden leefden in mijn vmbo klas. Wat doe in zo’n geval?”

“Ik schrok toen ik hoorde welke vooroordelen ten opzichte van joden leefden in mijn vmbo klas. Wat doe in zo’n geval? Ik vroeg mijn leerlingen welke vooroordelen over joden ze kennen, en dat voelde als een duiveltje dat uit een doosje wordt gelaten. Wat ga je doen met alle antisemitische uitspraken waar leerlingen mee komen? Hoe kun je aan dat gesprek nog een positieve draai geven?”
Derdejaars leraar-in-opleiding maatschappijleer

'Wat kan ik doen als mijn leerlingen onderwerpen en actualiteiten compleet oninteressant vinden?' Docenten geven regelmatig aan dat leerlingen niet het belang van bepaalde onderwerpen zien en deze initieel als irrelevant voor zichzelf beschouwen. Docenten geven aan dat zij hun leerlingen ook willen kunnen betrekken bij thematiek waarvan zij zich distantiëren of waar tegenover zij zich nonchalant opstellen.

“Ik vind het zelf belangrijk om te doen, maar dialoog faciliteren tussen je leerlingen is lastig, omdat 50% niet meedoet of het niet interessant vindt.”
Docente geschiedenis op een havo/vwo school

Een veilige sfeer en openheid creëren
Hoeveel van mezelf kan en wil ik tijdens een gesprek over burgerschapskwesties aan mijn leerlingen laten zien? Docenten geven aan moeite te hebben met het vormgeven van hun rol binnen gesprekken over burgerschapskwesties, zeker als de gesprekken gaan over burgerschapskwesties die door de achtergrond of betrokkenheid van de docent dichtbij komen. Hierbij wordt door docenten het belang genoemd van regelmatige reflectie op je rol als morele opvoeder.

“Tijdens mijn lerarenopleiding had ik mezelf vaker de vraag willen stellen: wat wil ik betekenen voor mijn leerlingen? Het lijkt

mij goed dat toekomstige docenten tijdens hun opleiding handvatten krijgen om hun eigen rol te bepalen, waardoor ze in de praktijk niet teleurgesteld raken maar blijven geloven in hun capaciteiten en het belang van hun rol binnen groepsprocessen over moeilijke burgerschapskwesties.”
Docente Frans op een havo/vwo school

Hoe kan ik zorgen dat gevoelige thema’s in mijn etnisch en religieus diverse klas besproken kunnen worden? Docenten geven aan dat de identiteit van de docent en de samenstelling van de klas het gesprek over gevoelige burgerschapskwesties beïnvloeden, en in sommige gevallen kan bemoeilijken. Leraren willen een veilige sfeer kunnen creëren in de klas, waarin geen leerling zich buitenspel gezet voelt, en geen onderwerp onbespreekbaar is, ongeacht de etnische of religieuze samenstelling van de klas en de achtergrond van de individuele docent.

“Hoe neem je als docent een genuanceerd standpunt in, in het geval van de Armeense kwestie, wanneer je zowel Turkse als Armeense leerlingen in de klas hebt. Ik zou willen weten hoe ik daarover kan beginnen, zonder dat ik al bij voorbaat één van de groepen kwijtraak.”
Tweedejaars student geschiedenis aan de tweedegraads lerarenopleiding

“Ik vond het echt een uitdaging om te reageren op de complottheorieën die ik vooral na de aanslagen op Charlie Hebdo van mijn islamitische leerlingen hoorde. Normaal gesproken toon ik mijn leerlingen verschillende perspectieven, om zo nuance aan te brengen in hun gedachtegoed. Dit werkt meestal wel bij maatschappelijke thema's zoals bijvoorbeeld de vluchtelingen crisis. Ik stuur hierbij wel, door het stellen van vragen, maar ik ben me ook bewust van het feit dat ik maar één van de vele burgers ben in Nederland, en dat mijn mening niet algemeen geldend is. Het moeilijke is dat dit bij complottheorieën niet zo werkt. Het is lastig, omdat ik als docent niets liever wil dan kritisch denkende leerlingen. Leerlingen die complottheorieën aanhangen, zijn natuurlijk enorm kritisch. Ik vind het moeilijk om ze dan uit te leggen dat het bij complottheorieën het verkeerde soort kritisch is.”

Docent maatschappijleer op een havo/vwo school

Docenten willen dat leerlingen kritische burgers worden. Tegelijkertijd kan het lastig zijn, om te reageren op leerlingen die zich zeer kritisch uiten over bijvoorbeeld de aanslagen in Parijs of Brussel. Want wat als je leerlingen een heel andere lezing hebben van de actualiteiten, en geloven dat deze aanslagen geënceneerd zijn door de CIA en de Mossad, om moslims in een kwaad daglicht te stellen? Docenten geven aan

dat zij hierbij ook weinig zicht hebben op de media die hun leerlingen raadplegen.

“Het is lastig om als leraar op complottheorieën te reageren. Het heeft totaal geen zin om informatie en feiten te geven die deze theorie moeten ontkrachten. Sterker nog, het kan averechts werken. Leraren worden namelijk altijd gezien als onderdelen van het establishment, dat door complotdenkers wordt gewantrouwd.”

Peter Achterberg, hoogleraar social and behavioural science aan de Tilburg University

1.3. Vertaling peer education naar de reguliere lespraktijk

Vanuit de lessen en uitgangspunten van de peer education methodiek (zie het theoretisch kader ‘de Peer Education methode’) kan een aantal elementen toegepast worden om tegemoet te komen aan de vragen vanuit het onderwijsveld. Deze methodiek biedt docenten handvatten om vanuit de belevingswereld van leerlingen te werken en in gesprekken de positieve confrontatie aan te gaan. Hierdoor kunnen leraren ondersteund worden in het bespreken van burgerschapskwesties in hun klaslokaal. Waar peer educators op scholen kunnen zorgen voor een tijdelijke impuls, een ijsbreker en daarmee de start van een open gesprek, kunnen docenten uiteindelijk hun leerlingen het best structureel ondersteunen in hun ontwikke-

ling naar verantwoordelijke, kritische en zelfstandige burgers. Door elementen uit de peer education methodiek praktisch toepasbaar te maken voor lerarenopleidingen, kunnen docenten (in opleiding) zich reeds tijdens hun opleiding en stages instrumenten en werkwijzen eigen maken, die zij in kunnen zetten om te werken aan hun eigen burgerschapscompetenties en die van hun leerlingen.

De peer education methodiek is echter niet één op één te vertalen naar het reguliere onderwijs, omdat de rol van een docent wezenlijk anders is dan die van de peer educator. Een aantal elementen kan van toegevoegde waarde zijn voor de lespraktijk. Deze elementen worden in het volgende hoofdstuk toegelicht:

- Een constructief gesprek voeren met leerlingen over onderwerpen die gelden als controversieel of taboe.
- Het gesprek aangaan vanuit de belevingswereld van leerlingen.
- Het (selectief) delen van persoonlijke verhalen.
- De leerling als expert centraal stellen en deze actief bevragen en spiegelen.
- Het gesprek tussen jongeren onderling faciliteren in plaats van tussen docent en de klas.
- Met leerlingen reflecteren op het gevoerde gesprek.

Deze methodiek richt zich op het voeren van een open dialoog met leerlingen over burgerschapskwesties en controversiële actualiteiten. Maar wat is een open dialoog? Mogen jouw leerlingen wat jou betreft alles zeggen, of houd je bepaalde grenzen aan? Voordat je het gesprek met leerlingen aangaat over controversiële kwesties, zoals seksuele diversiteit, is het belangrijk om te weten hoe je er zelf in staat. Verwacht je bijvoorbeeld dat je leerlingen seksuele diversiteit actief accepteren, of vind je het prima als zij seksuele diversiteit op persoonlijk vlak afwijzen, maar dit niet in de praktijk brengen? Daarbij komt natuurlijk ook kijken dat bepaalde thema's je persoonlijk kunnen raken, waardoor je persoonlijker betrokken bent bij de gesprekken met je leerlingen. In dat geval kan het moeilijk zijn om leerlingen uit te nodigen om al hun vooroordelen over gevoelige burgerschapskwesties op tafel te gooien.

Waardebepaling – waar sta jij?

Aan de hand van onderstaande stellingen kun je verkennen wat jouw persoonlijke grenzen zijn binnen de dialoog.¹¹

Eens of oneens?

- Leerlingen mogen in het kader van een open dialoog de Holocaust ontkennen.
- Ik vind het belangrijk om de Zwarte Pieten discussie te voeren met mijn leerlingen.

- Leraren moeten altijd ingaan op complottheorieën van hun leerlingen.
- Als leerlingen harde uitspraken doen over burgerschapskwesties, moeten leraren neutraal blijven.
- Als leerlingen niet mee willen doen aan een minuut stilte voor de slachtoffers van een Europese aanslag, mogen zij deelname weigeren.
- Leerlingen en leraren die seksuele diversiteit onacceptabel vinden, mogen daar voor uitkomen.

Gebruik bovenstaande waardebepaling om in kaart te brengen waar jouw grenzen, waarden en blinde vlekken liggen in de dialoog met leerlingen. Je kunt deze oefening alleen doen, maar het geniet de voorkeur om zo'n oefening te doen met collega's of medestudenten. Als je de waardebepaling met een groep doet, kun je bijvoorbeeld de ruimte verdelen in eens en oneens, en de deelnemers uitdagen om zich zelf te positioneren op de schaal van eens tot oneens. Het werkt erg inspirerend om te zien hoe zeer mensen verschillen van opvattingen, en verhelderend om je eigen standpunt ten opzichte van burgerschapskwesties te formuleren.

Oefening voor studenten

Welke gevoelige burgerschapskwesties spelen op je (stage)school? Hoe sta je daar zelf in? Bedenk een vijftal stellingen over de burgerschapskwesties die spelen op jouw (stage) school, waarmee je de dialoog kunt beginnen met je collega's.

11. School en Veiligheid biedt de training 'Je hebt makkelijk praten' aan, waarin de nadruk onder meer ligt op vormgeven van je rol als docent bij 'teachable moments' rondom maatschappelijke kwesties

Vertaling naar de lespraktijk

2.1. Inleiding

In het vorige hoofdstuk is ingegaan op de vragen van onderwijsprofessionals bij het bespreekbaar maken van gevoelige onderwerpen in het klaslokaal.

We brengen hierbij in kaart hoe je het gesprek met je leerlingen aan kunt gaan. In elke fase wordt gedetailleerd uiteengezet welke aanbevelingen kunnen helpen bij het voeren van dialoog en wordt geschetst hoe je vóór en tijdens het gesprek de behoeften van je leerlingen in kaart kunt brengen. Ook wordt stilgestaan bij hoe je als (jonge) docent kunt reflecteren op en vorm kunt geven aan je rol als moreel kompas. Ten slotte wordt een aantal voorbeeldoefeningen gegeven waarmee docenten gespreks- en reflectievaardigheden verder kunnen ontwikkelen. Deze worden in de bijlage verder in beeld gebracht.

Fase	Aanbevelingen	Oefening voor leraren (in opleiding)	Werkvormen voor leerlingen
1. Word gesprekspartner	• Ontken het wereldbeeld van je leerlingen niet. • Houd het gesprek open. • Betrek de hele klas bij het gesprek door een persoonlijk voorzetje te geven. • Bevraag leerlingen actief.	• Kennismakingsspel. • Opschorten eigen oordeel.	• Stellingenspel. • Carrouseldebat.
2. Faciliteer de dialoog	• Pas je aanpak als procesbegeleider aan op de startsituatie in de klas. • Leg de focus van het gesprek op de meningen en ideeën van je leerlingen, en betrek de hele klas bij het stellen en beantwoorden van vragen. • Geef expliciet de ruimte aan diversiteit aan meningen en ideeën in de klas. • Ga waar nodig de positieve confrontatie aan. • Verbreed het wereldbeeld van leerlingen.	• Zoek beeldmateriaal.	• Petje op, petje af.
3. Vat samen en blik terug	• Zorg dat er altijd ruimte is om het gesprek goed af te sluiten. • Laat zien dat andere opvattingen en ideeën niet problematisch zijn, en dat verschillen daartussen mogen bestaan. • Reflecteer na afloop van de dialoog over burgerschapskwesties met collega's, stagebegeleiders of medestudenten.	• Gebruik de aanbevelingen uit 'Dialoog als burgerschapsinstrument' om de dialoog met collega's of medestudenten over controversiële burgerschapskwesties vorm te geven.	

Tien minuten variant

Het kan zijn dat je als docent over te weinig tijd beschikt om bovenstaand schema aan te houden. In deze gevallen kan het raadzaam zijn om de volgende 'tien minuten' variant aan te houden, waarmee de angel uit pijnlijke situaties kan worden gehaald, en binnen tien minuten de opvattingen van leerlingen kunnen worden getoetst aan andere perspectieven en aan de grondwet.

Fase 0: Waar sta ik?

“Je moet goed nadenken over hoe je ten opzichte van maatschappelijke ontwikkelingen staat als docent, omdat je anders kan worden overvallen door de opmerkingen en vragen van je leerlingen. Ik vind wel dat je vervolgens je mening niet moet overdragen aan je leerlingen.”

Eerstegraads docent maatschappijleer

Fase 1

Ontken het wereldbeeld van je leerlingen niet.

- Herhaal in je eigen woorden wat er is gezegd.
- Vraag of je dat goed begrepen hebt
- Reageer:
 - Als het gesprek wel verder vervolg kan krijgen, vraag om toelichting: “Kun je dit uitleggen?”
 - Vraag om informatiebronnen: “Waar heb je dit gehoord, gezien of gelezen?”

Bevraag leerlingen actief

“Hoe denk je hierover?”, “Leg uit?”, “Denken andere leerlingen hier anders over?”, “Ben je hier zelf weleens mee in aanraking gekomen?”, “Zijn er mensen die hier anders over denken?”

- Probeer een antwoord te krijgen op de vraag: Waarom raakt deze kwestie je leerlingen (niet)?
- Besef vanuit een pedagogisch standpunt dat leerlingen zich in een ontwikkelingsfase bevinden.

Fase 2

Leg de focus op de meningen en ideeën van je leerlingen, betrek de hele klas bij het gesprek en geef ze de kans om elkaar te corrigeren of aan te vullen:

“Denkt iemand hier anders over?”, “Kan iemand zich voorstellen dat iemand hier totaal anders over denkt?”, “Ken je andere opvattingen om je heen?”, “Of uit de politiek, de krant, of van tv of internet?”

Ga waar nodig op positieve wijze de confrontatie aan.

“Is dit hetzelfde als...?”, “Hoe verhoudt zich dit tot de vrijheid van...?”, “Wat zou het voor gevolgen hebben als iedereen/niemand zo zou denken?”

- Let erop of het gesprek door één of meer leerlingen wordt gedomineerd.

- Gebruik botsingen om leerlingen iets bij te brengen en te ondersteunen in hun ontwikkeling.

Fase 3

Zorg dat er altijd ruimte is om het gesprek positief af te sluiten, en benoem dat verschillende perspectieven en opvattingen naast elkaar bestaan.

- Let er bij de afronding van het gesprek op of er leerlingen zijn die zich buitenspel gezet voelen.
- Bedank de klas voor openheid en inbreng.
- Reflecteer na afloop op het gesprek: Moesten je leerlingen stoom afblazen of is er iets meer aan de hand? Vertaal zorgen en structurele vragen van je leerlingen naar collega's (van de maatschappijsectie) of bespreek deze met je directie. Overleg hoe en wanneer dit gesprek vervolg kan krijgen.

2.2. Fase 1: Word gesprekspartner

Waar je bijvoorbeeld als docent wiskunde door leerlingen direct als autoriteit wordt gezien op je vakgebied, word je bij gevoelige burgerschapskwesties niet per definitie als deskundige en volwaardige gesprekspartner gezien. Door vragen te stellen en de leerling in de expertrol te zetten, maak je jezelf gesprekspartner en krijg je een beter beeld van de behoeften van je leerlingen.

Aanbevelingen

Stel dat je een wiskundedocent bent op een vmbo-school. Je leerlingen stuiven je klaslokaal binnen nadat ze op een mobieltje een onthoofdingsfilm van IS hebben bekeken. Sommige leerlingen zijn duidelijk van slag door de beelden, anderen zoeken naar informatie over de opmars van IS, en één leerling vertelt aan iedereen die het horen wil dat IS niet echt bestaat, maar een poging is van de C.I.A. en de Mossad om moslims in een kwaad daglicht te stellen. Er zijn ook leerlingen die rustig gaan zitten en hun schoolboeken open slaan. Je overweegt de les over parabolen die je hebt voorbereid af te draaien, maar je vermoedt dat de gemoederen te verhit zijn hiervoor en voelt je genoodzaakt het gesprek aan te gaan. Maar hoe pak je dit aan?

Complottheorieën komen voor op elk schoolniveau, maar eerstegraads docenten geven specifiek aan moeite te hebben met ingaan op complottheorieën van leerlingen. Dit komt enerzijds door de academische vooropleiding van eerstegraads docenten. Hierdoor hebben zij geleerd een kritische houding te hebben ten opzichte van media, en zijn zij eraan gewend dat er verschillende perspectieven kunnen zijn op ‘de waarheid’. Ook zijn leerlingen in de bovenbouw van havo en vwo vaak verbaal sterk, waardoor het niet eenvoudig is voor een docent om met hun argumenten te om te gaan. Hierdoor is het een uitdaging voor een (eerstegraads) docent om door complotdenkende leerlingen serieus genomen te worden als gesprekspartner:

“Complotdenkers worden gekenmerkt door anti-institutionalisme. Ze hebben veel wantrouwen ten opzichte van de officiële instanties die voor de gemiddelde burger als autoriteit worden gezien, zoals politiek, religieuze instanties, de wetenschap en ook het onderwijs. Het is lastig voor een docent om op een constructieve manier in te gaan op complottheorieën van hun leerlingen. Het heeft totaal geen zin om informatie en feiten

te geven die hun theorie moeten ontcrachten. Sterker nog, het kan averechts werken. Leraren worden namelijk altijd gezien als onderdelen van het establishment, als slaafse doorgevers van corrupte kennis. Het spreekt voor zich dat dit een groep is die door complotdenkers wordt gewantrouwd.”

Peter Achterberg, hoogleraar social and behavioural science aan de Tilburg University

Ontken het wereldbeeld van je leerlingen niet

Als docent kan je schrikken van de uitspraken en opvattingen van je leerlingen. Soms staan jouw opvattingen lijnrecht tegenover die van je leerlingen en merk je dat jullie wereldbeelden ver van elkaar afstaan, zoals in het geval van complottheorieën. Het kan in zo'n geval het tegenoverstelde effect hebben om een discussie aan te gaan met deze leerling, en hem of haar met feiten te overtuigen dat jouw visie op het vraagstuk juist(er) is. Het ontkennen van het wereldbeeld van kinderen en jongeren biedt geen stevige basis voor een open gesprek waarin de opvattingen van de leerling gespiegeld kunnen worden. Zo verzanden docent en leerling in een patstelling waar niemand wijzer van wordt, waarbij het gevaar tevens

is dat de rest van de leerlingen zich niet bij het gesprek betrokken voelt. Houd in plaats daarvan het gesprek open door de meningen van de leerling(en) te erkennen. Neem de volgende stappen:

- Herhaal in je eigen woorden wat er is gezegd;
- Vraag of je dat goed begrepen hebt;
- Reageer:
 - Als het gesprek wel verder vervolg kan krijgen: vraag om toelichting: “Kun je dit uitleggen?”
 - Vraag om informatiebronnen: “Waar heb je dit gehoord, gezien of gelezen?”
 - Geef aan hoe je vervolg geeft:
 - Stel waar nodig voor het gesprek één-op-één voort te zetten Als er sprake is van grensoverschrijdend gedrag, geef aan waarom daar een grens ligt en neem zo nodig maatregelen.

“Toen ik nog maar een paar maanden in het onderwijs werkte, kwam een leerlinge uit vmbo 2 mijn les binnen met de mededeling dat ze ‘van haar vader deze les mocht overslaan, omdat ze niks over de islam hoefde te leren, omdat het een achterlijke ideologie is.’ Ik was net bezig met een module over wereldgodsdiensten. Ik had een aantal islamitische leerlingen in die klas, en ik zag dat deze opmerking ze schokte. Ik was zelf ook gechoqueerd. Ik aarzelde en vertelde haar dat het mijn

klaslokaal was en niet die van haar vader, en dat ze maar mee moest doen aan de les. Ik maakte zelfs een domme vergelijking dat leren over de Islam je net zo min een moslim maakt als leren over de Tweede Wereldoorlog leren je een Nazi maakt. De leerlingen hoorden me natuurlijk moslims met nazi’s vergelijken. Ik draaide mijn les zoals gepland af. De leerlinge in kwestie deed heel duidelijk niet mee aan de les en ik heb haar vader nooit geconfronteerd.”

Docente mens en maatschappij op een vmbo

Houd het gesprek open

Peer educators worden getraind om in te gaan op elke ontboezeming of opmerking van leerlingen, ook als deze hen tegen de borst stuit. Hierin kunnen zij zich vaak vrijer bewegen dan docenten, omdat peer educators geen positie van autoriteit hebben in het klaslokaal. Zij nemen eerder een faciliterende dan normerende rol in en dragen ook na het lesprogramma geen verantwoordelijkheid meer voor de leerlingen. Voor docenten is het belangrijker om normen te stellen, immers spelen zij een onmisbare rol in de socialisering en ontwikkeling van hun leerlingen. Docenten houden de regels van hun klaslokaal aan en roepen leerlingen waar nodig terug als zij over de schreef gaan. Toch is het daarbij wel raadzaam om geen harde norm te stellen bij het horen van opmerkingen of meningen die je aanstootgevend

vindt. Neem daarbij de tijd om opmerkingen van leerlingen rustig te ontvangen, in plaats van acuut te reageren. Door de tijd te nemen in je reactie, creëer je rust in de dialoog, en geef je jezelf de tijd om te peilen of de opmerking serieus is, of slechts provocatief bedoeld is. Let hierbij ook op de lichaamstaal van je leerlingen: straalt deze bijvoorbeeld agressie of machteloosheid uit? Het is goed om aan te geven waar de grenzen liggen en dat je schrikt van de uitspraken van leerlingen, maar probeer daarbij ik-boodschappen te gebruiken. In plaats van “Dat kan echt niet, dat je dit zo zegt.”, kan het constructiever zijn om bijvoorbeeld “Ik vind het best moeilijk om te horen dat je er zo over denkt.” te zeggen. Hiermee voorkom je dat je leerling denkt dat je hem of haar afwijst op de persoon, in plaats van op de inhoud van de opmerking.

Hier speelt ook de overweging mee of je klassikaal op de leerling in wilt gaan op dat moment. Vraagt de opmerking/uitlating/vraag om een uitgebreider gesprek of is deze slechts provocatief of als afleiding van de les bedoeld? Wanneer wel ingegaan wordt op een opmerking is het in ieder geval belangrijk om bovenstaande houding in overweging te nemen. Zo wordt vermeden dat een (in)concrete vraag van een leerling af wordt geslagen, en daarmee een potentieel interessant gesprek over burgerschapskwesties afgekapd wordt. Als jongeren

“Vlak na Charlie Hebdo verkondigde een Marokkaanse leerlinge in mijn les dat ze het prima zou vinden als er in Nederland een gelijksoortige aanslag zou plaatsvinden, omdat dat bij belediging van de profeet je verdiende loon is.”

geen ruimte krijgen om hun eigen opvattingen te spiegelen of te bespreken, bereik je misschien wel dat de leerling deze opvattingen niet meer uit, maar ook dat deze niet de kans krijgt om zijn of haar attitude onder de loep te nemen. Ook weet je zo niet of het perspectief van de leerling breder wordt gedeeld door klasgenoten.

Door als docent geen ruimte te bieden voor afwijkende meningen, wordt een sfeer van sociale wenselijkheid rondom gevoelige thema’s gecreëerd. Gevolg hiervan kan ook zijn dat jongeren met een van de (sociaal-maatschappelijke) norm afwijkende mening zich niet meer uiten en slechts in gesprek gaan met degenen die hun visie delen. Om dit te voorkomen kun je doorvragen zonder dat je daarbij in de aanval gaat: waarom denken leerlingen dit?

Aan deze aanpak zitten uiteraard ook grenzen, bijvoorbeeld die van de wet. Een situatie uit de lespraktijk: “Ik schrijf het wel op hoor meester, dat van die 6,5 miljoen joden, maar ik geloof er niks van.” Het is belangrijk bij dit soort opmerkingen direct een grens te stellen, zowel voor de leerling in kwestie als voor de rest van de klas. Neem maatregelen, leg goed uit waarom je die op dat moment neemt en geef aan wanneer je erop terugkomt. Het verwijderen van een leerling uit de klas maakt nog niet dat het probleem is opgelost. De leerling denkt er doorgaans niet direct anders over en de situatie kan ontstaan dat de leerlingen die er net zo over denken, nu niet meer voor hun mening uit durven te komen. Zorg daarom voor een gepland vervolggesprek waarin het thema in een bredere context wordt geplaatst. In het geval van ontkenning van de Holocaust, kun je het gesprek trekken richting de vrij-

heid van meningsuiting versus de grenzen van de wet.

“Vlak na Charlie Hebdo verkondigde een Marokkaanse leerlinge in mijn les dat ze het prima zou vinden als er in Nederland een gelijksoortige aanslag zou plaatsvinden, omdat dat bij belediging van de profeet je verdiende loon is. Ik reageerde gespeeld boos, maar legde wel uit waarom ik haar uitspraak zo erg vond. Ik stelde zoveel vragen dat haar klasgenoten haar uitspraken uit medelijden een beetje gingen nuanceren. Het was uiteindelijk wel een constructief gesprek, waar uitkwam dat dit meisje dit meer uit frustratie zei dan uit daadwerkelijke wens voor een aanslag. Dit soort lessen zijn wel lastig.”

Docente ckv en maatschappijleer op een vmbo

Betrek de hele klas bij het gesprek door een persoonlijk voorzetje te geven
Zeker als de sfeer in je klas onveilig is, kan het moeilijk zijn om in het gesprek je eigen ervaringen, ideeën en twijfels te delen met je leerlingen. Toch is er veel voor te zeggen om, als je een open houding van je leerlingen verwacht, zelf een voorzetje te geven, om het gesprek op gang te brengen of uit te diepen.

“Je hoeft niet je mening te delen met je leerlingen, om wel open te zijn over je emotionele beleving van bijvoorbeeld de actualiteiten of maatschappelijke ontwikkelingen. Zo kun je je persoonlijk opstellen ten opzichte van je leerlingen, en tegelijkertijd je professionele rol als docent vasthouden.”

Rob van Otterdijk, lerarenopleider maatschappijleer

Wat je deelt hoeft niet groot te zijn, maar leerlingen zijn altijd benieuwd naar de persoon achter hun leerkracht. Als er een link is met de burgerschapskwesties die besproken worden, kun je delen welke actualiteiten je raken, of welke issues in jouw omgeving spelen. Je kunt je eigen (vroegere) misvattingen en twijfels uiten, of bepaalde verhalen uit je eigen schooltijd gebruiken als ijsbreker. Zeker in een klas waar het gesprek moeilijk op gang komt, kan deze openheid een wederkerigheid aan openheid bewerkstelligen. Het kan onveilig voelen om de rest van je leerlingen gelijk te laten reageren op de (controversiële) opmerking van een leerling. Door met een persoonlijk verhaal te reageren op de opmerking van een leerling, kun je deze opmerking in een bredere context plaatsen, en andere leerlingen bij het gesprek betrekken.

Bevraag leerlingen actief

Binnen deze methodiek staat het gesprek faciliteren tussen leerlingen centraal. Het

doel van het gesprek is niet om elkaar te overtuigen. Elementen uit de Socratische methode van gespreksvoering zijn dan ook essentiële onderdelen van de methodiek geworden. Hierbij is het gesprek gericht op het verwoorden –en gespiegeld krijgen– van de eigen opvatting en mening, inleven in andere perspectieven en het opschorten van oordelen. Let hierbij op dat je als docent niet te feitelijk je leerlingen bevraagt. Niet alleen bronnen, feiten en cijfers kunnen in zo’n gesprek centraal staan, maar juist ook emoties en beleving. Door de opvattingen van de leerlingen centraal te stellen, worden zij in de expertrol gezet, en dragen zij zo verantwoordelijkheid voor het gesprek.

- Denken andere leerlingen hier anders over?
- Ben je hier zelf weleens mee in aanraking gekomen? Zijn er mensen die hier anders over denken?

“Bij mij op school speelt de Zwarte Piet discussie enorm. Elk jaar weer verdeelt het de leerlingen en vooral de docenten. Vorig jaar heeft één docent zelfs een andere docent, die verkleed als Zwarte Piet zijn klaslokaal binnenkwam, hardhandig op de gang gezet. De discussie kwam ook mijn overwegend blanke mentorklas binnen. Tijdens de discussie probeerde ik de twee Surinaamse leerlingen erbij te betrekken, maar ik zag dat zij het moeilijk vonden om

hun mening hierover te geven, vooral omdat de meeste leerlingen vonden dat Zwarte Piet een mooie traditie was, die niets met racisme te maken heeft. Achteraf vroeg ik me af, of ik deze Surinaamse leerlingen niet vreselijk voor het blok heb gezet.”

Docent geschiedenis op een havo/vwo school

Rol van de docent

In deze fase van het gesprek is het goed om je als docent te laten zien, door het stellen van een milde norm, of door het delen van een persoonlijk verhaal met je leerlingen.

Sommige thematiek of onderwerpen roepen bij docenten sterke emoties op, bijvoorbeeld omdat deze direct raken aan hun achtergrond of identiteit. Als de mening van leerlingen lijnrecht tegenover die van jou staat of je je persoonlijk geraakt voelt, kun je de neiging hebben om een harde norm te stellen op het moment dat leerlingen zich hard over deze groepen uitlaten. Expliciteer daarom duidelijk je grenzen naar leerlingen toe, maar houd het gesprek open en bedenk dat leerlingen zich nog aan het ontwikkelen zijn. We raden aan in breder schoolverband af te stemmen waar grenzen liggen:

hoe stel je je als docententeam op als de mening of houding van leerlingen botst met die van de (grond)wet of de regels van de school?

Omgaan met struikelblokken

Wat zijn mogelijke struikelblokken in deze fase van het gesprek, en hoe kan je deze omzeilen?

- Misschien zijn je leerlingen het niet gewend om hun mening te geven en goed naar elkaar te luisteren. Dat kan ertoe leiden dat een constructief gesprek over burgerschapskwesties snel doodloopt, omdat leerlingen niet inhoudelijk op elkaar ingaan. Om dit te ondervangen, is het ASR (Aanwijzen, Samenvatten, Reageren) model handig om te introduceren in je klas. Hierdoor worden leerlingen gestimuleerd om zowel hun mening te verwoorden als goed naar anderen te luisteren en een constructief gesprek te voeren.
- Eén van de voorwaarden die docenten noemen om met hun klas burgerschapskwesties te kunnen bespreken, is een veilige sfeer in de klas. Als deze niet bestaat, is het niet alleen moeilijk om bepaalde kwesties bespreekbaar te maken, maar kan er ook een botsing ontstaan bij leerlingen onderling of tussen leerling en docent.

Oefeningen en werkvormen

Welke oefeningen kunnen worden ingezet om als leraar (in opleiding) deze fase van het gesprek te oefenen? En welke werkvormen kun je inzetten in het klaslokaal?

Oefeningen leraar (in opleiding)

Kennismakingsspel

Het creëren van een veilige, fijne sfeer in het klaslokaal is een voorwaarde voor het voeren van gesprekken over burgerschapskwesties. In deze kennismakingsoefening, die zowel in de opleiding als in het klaslokaal toegepast kan worden, creëer je deze belangrijke voorwaarde voor een open gesprek.

Opschorten eigen oordeel

Veel gesprekken over burgerschapskwesties krijgen de vorm van een debat, waarbij conflicterende meningen met elkaar de strijd aangaan. Het kan echter ook inzichtelijk zijn om een Socratische dialoog te voeren, waarin de nadruk niet ligt op het verkondigen van je eigen mening, maar op het kritisch en constructief ondervragen van een ander.

Werkvormen voor in het klaslokaal

Stellingenspel

Het stellingenspel is een energieke manier om je hele klas te betrekken bij een gesprek

over gevoelige burgerschapskwesties. Door je letterlijk te positioneren ten opzichte van bepaalde kwesties, krijg je als docent ook goed zicht op wat er in je klas leeft.

Carrouseldebat

Met een carrouseldebat worden zowel rationele als emotionele argumenten bedacht om zich in te kunnen leven in het opgelegde standpunt. Omdat leerlingen zich ook moeten inleven in perspectieven die lijnrecht tegenover die van hen staan, wordt het inlevingsvermogen gestimuleerd.

2.3. Fase 2: Faciliteer de dialoog

Je primaire rol als docent is het overbrengen van kennis. Bij gesprekken over lastige burgerschapsthema's is het van belang jezelf te zien als begeleider van jongeren in hun proces van meningsvorming, in plaats van voornamelijk als inhoudelijk expert. Dat betekent dat je hen voorziet van kennis, maar vooral dat je hen helpt een gedegen mening te vormen en hun ideeën en opvattingen te spiegelen. Als procesbegeleider is het niet nodig om van elke actualiteit of thema volledig op de hoogte te zijn.

"Ik vind het belangrijk dat mijn studenten, door middel van dialoog over gevoelige kwesties, tolerantie en vooral empathie bij leerlingen aanmoedigen. Dit zijn geen eigenschappen die zich vanzelf ontwikkelen. Daarbij vind ik het belangrijk dat mijn studenten

hun leerlingen veel vragen stellen. Hoe weet je zo zeker wat dé waarheid is en vooral bestaat die wel. Studenten aan de lerarenopleiding moeten niet zomaar de confrontatie opzoeken bij leerlingen met andere opvattingen. En ook een overwicht aan kennis tonen is lang niet voldoende, ze moeten iets teweeg willen brengen bij leerlingen. Twijfelen is een eigenschap die je bij ze kunt aanmoedigen door heel veel nieuwsgierigheid te tonen. En dan vooral bij iemand die andere opvattingen heeft dan de jouwe. Verschillen zou je juist moeten vieren. De leraren die hun opleiding bij de Hogeschool van Amsterdam hebben doorlopen, onderscheiden zich door een hoge mate van betrokkenheid. Ze houden van hun vak, maar ook van de maatschappelijke taak die ze hebben. Ze gaan vol energie en idealen de lespraktijk in en activeren daarbij hun leerlingen om verschillende perspectieven te zien en te waarderen."

Mieke Bernaerts, lerarenopleider maatschappijleer Hogeschool van Amsterdam

Aanbevelingen

De volgende aanbevelingen kunnen je helpen deze rol verder in te vullen.

Ook je leerlingen hebben vaardigheden nodig om de dialoog op een constructieve manier te voeren.

Wat is een dialoog?

Een dialoog is een gesprek tussen twee of meer personen of partijen. Evenwicht in het gesprek is van belang bij een dialoog: alle partijen komen in de dialoog evenwaardig aan bod en hebben de kans hun standpunt of gevoelens naar voren te brengen. Daarnaast is het doel van de dialoog ook verrijking, omdat je van de ander iets leert of omdat er de tijd is genomen goed naar elkaar te luisteren.

Het kan even wennen zijn voor leerlingen om met elkaar in dialoog te gaan over maatschappelijke kwesties, omdat dit soort gesprekken vaak eerder in de vorm van een discussie of een debat worden gevoerd. Het is dan ook handig om met je leerlingen te bespreken wat een dialoog is, en welke vaardigheden daarbij horen. Vertel aan je leerlingen dat de dialoog een aparte manier van met elkaar praten is:¹²

- Je hoeft niemand te overtuigen van je eigen mening.
- Stel open vragen vanuit oprechte nieuwsgierigheid.
- Spreek vanuit je eigen perspectief en ervaringen.

Elke dialoog begint met het stellen van een prikkelende, overkoepelende vraag, die voor alle deelnemers van de dialoog relevant en interessant is. Stel dat één van je leerlingen een harde, ongenueanceerde opmerking heeft gemaakt over de Zwarte Piet discussie. In de eerste fase van het gesprek heb je door middel van stellingen en/of een carrouseldebat leerlingen uitgedaagd om hun mening hierover te delen en te beargumenteren. In de tweede fase van het gesprek kun je zoeken naar een achterliggende thema van de Zwarte Piet discussie. Een overkoepelende vraag die het gesprek op een hoger plan kan trekken zou bijvoorbeeld zijn: “Moet er binnen een democratie altijd geluisterd worden naar de stem van minderheden?”, of “Is het mogelijk om een feest te bedenken dat voor iedereen leuk is?” Als je de vraag “Moet Zwarte Piet worden afgeschaft?” stelt, herhalen je leerlingen waarschijnlijk hun ideeën van de eerste fase van het gesprek.

Tips:

- Een belangrijke voorwaarde voor de dialoog is een veilige sfeer in de klas. Als deze ontbreekt, is het beter om eerst te werken aan de veiligheid, voordat burgerschapskwesties worden besproken.
- Zorg dat het klaslokaal ingericht is op een gelijkwaardige dialoog. Zet bijvoorbeeld de stoelen in een kring en neem daar zelf ook in plaats.

- Spreek duidelijke spelregels af met je leerlingen. Hierbij kun je denken aan:
 - Niet schelden of op de man spelen
 - Laat elkaar uitspreken
 - Als je wil reageren, pas dan LSD (luisteren, samenvatten, doorvragen) of ASR (aanwijzen, samenvatten, reageren) toe.

Pas je aanpak als procesbegeleider aan op de startsituatie in je klas

Als procesbegeleider van een gesprek over burgerschapskwesties wordt een andere aanpak gehanteerd bij leerlingen die zich erg emotioneel betrokken voelen bij de thematiek, dan bij leerlingen die de thematiek afstandelijker beleven. Bij het stellen van vragen worden drie niveaus onderscheiden. Vragen kunnen worden gesteld van binnen naar buiten (van de persoon, via omgeving, naar maatschappij) of andersom. Als een klas zich betrokken voelt bij bijvoorbeeld de aanslagen in Parijs, is het raadzaam om vanuit die emotie te gaan werken, dus van binnen naar buiten. Om hier gelijk het gesprek te trekken richting vrijheid van meningsuiting, is nog niet zo constructief, omdat leerlingen eerst hun hart willen luchten over het persoonlijke aspect. Als een klas zich weinig empathisch opstelt richting bijvoorbeeld het lot van bootvluchtelingen in de Middellandse Zee, is het beter om vanuit het abstracte naar het persoonlijke toe te werken met je vragen. Door niet onmiddellijk inlevingsvermogen

te eisen van je leerlingen, maar de thematiek in een maatschappelijke context te plaatsen, kun je stapsgewijs richting het persoonlijke aspect gaan.

Leg de focus van het gesprek op de meningen en ideeën van je leerlingen, en betrek de hele klas bij het stellen en beantwoorden van vragen aan elkaar

Zeker als je een goede band met je klas hebt, vinden leerlingen het erg belangrijk en interessant om te weten wat hun docent vindt over een bepaalde kwestie. Tijdens een gesprek over lastige thematiek is de kans dan ook groot dat de leerlingen zich tot hun docent wenden om deze te vragen naar zijn of haar mening. Het is niet nodig dat een docent zich volledig neutraal opstelt. Waarschijnlijk zijn je leerlingen opmerkzaam genoeg om te zien welke kant je op neigt in een maatschappelijk debat, maar in deze fase van het gesprek is het handig om aan te geven dat je graag wilt weten wat je leerlingen vinden en ze daarom veel vragen gaat stellen. Ga steeds door op de uitlatingen van je leerlingen door het terug te leggen in de klas. Door leerlingen elkaar kritische vragen te laten stellen, komen ze gezamenlijk tot inzichten die een veel grotere indruk maken dan hetzelfde inzicht vanuit een docent. Tot zo'n inzicht komen kan een lange weg zijn, die gepaard gaat met schokkende uitspraken en hoogoplopende emoties. Blijf ook hier in je rol van

procesbegeleider, benoem de emoties van leerlingen en welke punten ze maken. Nodig alle leerlingen uit om in te gaan op de discussie, en geef ze de kans om elkaar te corrigeren of aan te vullen: “Denkt iemand hier anders over?”, “Kan iemand zich voorstellen dat iemand hier totaal anders over denkt?”, “Ken je andere opvattingen om je heen? Of uit de politiek, de krant, of van tv of internet?”, en “Als je geen andere meningen kent, hoe zou dat dan komen?”

"Als je leerlingen zelf tot een bepaalde conclusie laat komen, maakt dit meer indruk dan dat je diezelfde boodschap predikt."

“Een aantal leerlingen was geschrokken van de ‘minder Marokkanen, minder Marokkanen’ uitspraak. Ze waren niet alleen gefrustreerd, maar vonden het ook oneerlijk dat deze uitspraak, hoewel voor hen erg kwetsend, niet op dezelfde manier werd gestraft als

¹². Voor meer informatie over de dialoogvaardigheden die je leerlingen nodig hebben, zie: <http://huisvanerasmus.nl/wp-content/uploads/2012/07/docentenhandleiding-voeren-van-een-dialoog-compilatie.pdf>.

bijvoorbeeld doodsb bedreigingen richting Wilders vanuit rappers. Ik bleef ze vragen stellen en op elkaar laten reageren. Zo kwamen leerlingen uit bij de conclusie dat de uitspraken van Wilders, hoewel pijnlijk, altijd binnen de regels van de wet bleven, en doodsb bedreigingen uitspreken van een ander kaliber is. Samen kwamen de leerlingen tot het inzicht dat ze beter Wilders spelregels in het debat konden volgen, om zo niet buiten het debat gezet te worden. Als je leerlingen zelf tot een bepaalde conclusie laat komen, maakt dit meer indruk dan dat je diezelfde boodschap predikt.”

Leraar-in-opleiding maatschappijleer

Geef expliciet de ruimte aan diversiteit in meningen en ideeën in de klas

In dit gesprek is het uitgangspunt niet dat de klas en de leraar samen tot een consensus komen, maar dat de diversiteit aan meningen en ideeën de ruimte krijgen om naast elkaar te bestaan. Elke opvatting mag inhoudelijk bekritiseerd worden, maar niemand hoeft te worden overtuigd, immers is dit geen debat, maar een dialoog. Daag leerlingen uit om het achterste van hun tong te laten zien, en zichzelf niet te censureren als ze vermoeden dat hun opvattingen afwijkend zijn. Moedig de leerlingen tegelijkertijd aan om hun woorden zorgvuldig te wegen. Een open dialoog betekent niet dat leerlingen een vrijbrief hebben om beledigende of stigmatiserende dingen te roepen. Om zelfkritisch

vermogen te ontwikkelen, moeten leerlingen eerst de vrijheid voelen om hun mening te kunnen delen. Hierbij is het ook belangrijk om te beseffen dat een leerling die zich door zijn of haar mening in de minderheid bevindt, niet perse een mening heeft die van de algemene norm afwijkt. Geef ook de streng christelijke of islamitische leerlingen die geen probleem hebben met het homohuwelijk de kans om hun mening op een veilige manier te uiten. Door het spectrum aan meningen de ruimte te geven, komen leerlingen tot meer inzicht over het onderwerp, en wordt hun inlevingsvermogen gestimuleerd. Het is natuurlijk mogelijk dat je leerlingen een uniforme mening over dit onderwerp zijn toegedaan, of er geen sterke mening op na houden. Dit bemoeilijkt deze fase van het gesprek. Hierbij kan het raadzaam zijn om advocaat van de duivel te spelen, om de discussie op gang te brengen. Op het moment dat een leerling ‘hapt’ op je opmerking, kun je een andere leerling uitnodigen om daarop te reageren.

Ga waar nodig de positieve confrontatie aan

Tijdens het begeleiden van een klassikaal gesprek, kan de procesbegeleider de opvattingen van de leerlingen toetsen aan belangrijke grondwaarden. Dit kan in een klas waar leerlingen een uniforme mening zijn toegedaan goed werken om het gesprek op gang te brengen. Door te verwijzen naar bijvoorbeeld de grondwet, of de uitspraken

van de leerlingen in een vergelijkend perspectief te plaatsen, kan het gesprek tot een hoger plan komen en worden de leerlingen uitgedaagd om hun opvattingen kritisch onder de loep te nemen.

Verbreed het wereldbeeld van leerlingen

Ontken niet dat de ideeën van de leerlingen kunnen kloppen, maar gebruik andere voorbeelden om aan te tonen dat de vooroordelen niet in alle gevallen opgaan. Vaak is het nieuw voor leerlingen om te zien dat er heel verschillend over een onderwerp kan worden gedacht. Dat zijn ze vaak niet gewend. Ze kennen enkel het beeld dat in hun eigen omgeving dominant is. Gebruik hierbij filmpjes die niet inzetten op informatieoverdracht, maar juist persoonlijke belevenissen vanuit verschillende perspectieven belichten. Als de discussie over het Israël-Palestina conflict oplaait in je klas, kan de 2001 documentaire ‘Promises’ een levendig beeld geven van hoe zeven heel verschillende Palestijnse en Israëlische kinderen naar het conflict kijken en hoe dit hun leven beïnvloedt. Door gebruik te maken van film, is het voor een docent ook makkelijker om verschillende perspectieven te tonen, zonder zichzelf op persoonlijk vlak in de discussie te hoeven mengen. Naast filmmateriaal zijn er natuurlijk veel manieren om het wereldbeeld van leerlingen te verbreden, bijvoorbeeld door gastsprekers of excursies. Gebruik bijvoorbeeld ook eens foto's uit de kranten of

beelden uit het journaal om leerlingen verschillende perspectieven in te laten nemen. Vraag leerlingen te beschrijven wat zij zien en hoe zij zich zouden voelen als zij één van de figuren op de beelden zouden zijn. Wat is er vooraf gegaan aan dit beeld, en wat zou erop kunnen volgen? Vraag de leerlingen of zij de situatie op de beelden met één woord zouden kunnen beschrijven. Zeker in klassen met minder talige leerlingen, kan het ook interessant zijn om hier meer fysieke alternatieven voor te bedenken. Laat bijvoorbeeld je leerlingen levende standbeelden vormen die de situatie uitbeelden.

Analyseer je klas

In deze fase is het belangrijk om te zorgen dat alle leerlingen zich gehoord voelen en respectvol met elkaar het gesprek aangaan. Blijf tussen het vragen stellen scherp op de inbreng vanuit je klas, en let op leerlingen die zich eventueel beledigd of aangevallen voelen.

- Wordt het gesprek bepaald door één leerling of een aantal leerlingen?
- Zijn er leerlingen die zich persoonlijk aangevallen voelen?
- Hebben je leerlingen duidelijk behoefte aan meer informatie over dit onderwerp?
- Wat krijgen je leerlingen mee vanuit hun omgeving? Wat zeggen hun familie, vrienden en verdere omgeving over deze burgerschapskwestie?

Rol van de docent

In deze fase van het gesprek kan het lastig zijn om niet op te treden als inhoudelijk expert. Het is goed mogelijk dat je leerlingen dingen hoort zeggen, die je graag zou willen corrigeren omdat ze niet kloppen, of aanstootgevend zijn. Ook kan het zijn dat leerlingen over andere informatie beschikken dan jij en daardoor meer of andere dingen weten over het onderwerp, wat het lastig maakt er inhoudelijk op te reageren. Let hier op dat je waakt voor het expliciteren van je eigen ideeën en informatie. In deze fase van het gesprek staan de ideeën van de leerlingen centraal. Het is krachtiger als de leerlingen de kans krijgen om elkaar te corrigeren of te nuanceren. Benadruk dat jij vooral benieuwd bent naar de mening van de leerlingen en stel jezelf (inhoudelijk) meer op de achtergrond. Als de meningen van leerlingen heel erg verschillen met die van andere leerlingen, jou of de maatschappij, kan het zijn dat er toch een botsing in de klas ontstaat. Als je nekharen overeind gaan staan van de opvattingen van leerlingen, kun je afstand nemen door te realiseren dat leerlingen zich in een ontwikkelingsfase bevinden en je dit moment kunt aangrijpen hen hierin te ondersteunen en

de weg te wijzen. Zie de botsing niet als een negatief moment, maar als leermoment voor leerlingen. Het is bijvoorbeeld een mooie kans om met elkaar te onderzoeken waarom deze meningen botsen. Niet alleen jij, maar ook leerlingen, kunnen schrikken van een botsing.¹³ Geef aan dat het mogen hebben van verschillende meningen en de wrijving die daarmee gepaard kan gaan, juist verworvenheden zijn van de vrije samenleving.

Omgaan met struikelblokken

- Als een leerling veel verstand heeft van het onderwerp, of erg gepassioneerd daarover is, heb je kans dat het gesprek verzandt in een één op één discussie tussen jezelf en de leerling. Je kunt dit ondervangen door tegen de leerling te zeggen dat je blij bent met zijn of haar inbreng, maar ook benieuwd bent naar andere opvattingen. Als andere leerlingen dit lastig vinden, is dit een goed moment in het gesprek om leerlingen een Denken, Delen, Uitwisselen oefening te laten doen, waardoor alle leerlingen de kans krijgen om hun mening of argumenten te formuleren.

13. <http://www.schoolenveiligheid.nl/wp-content/uploads/2016/01/Programma-training-maatschappelijke-onderwerpen.pdf>

- Het kan zijn dat er één of een aantal leerlingen in je klas zit waarvan je vermoedt dat ze radicaliseren. Bij deze vermoedens kun je de Radicx tool¹⁴ raadplegen. Deze tool geeft handvatten bij het duiden van de uitingen of veranderingen in het gedrag van je leerlingen. Bij (vermoedens van) radicalisering is het natuurlijk belangrijk om samen met deze leerling en zijn of haar familie actie te ondernemen.

Oefeningen en werkvormen

Welke oefeningen kunnen worden ingezet om als leraar (in opleiding) deze fase van het gesprek te oefenen? En welke werkvormen kun je inzetten in het klaslokaal?

Oefening leraar (in opleiding)

Zoek filmmateriaal vanuit verschillende perspectieven over bijvoorbeeld het Midden-Oosten conflict of het homohuwelijk. Deze filmpjes kunnen gebruikt worden om gesprekken over burgerschapskwesties op gang te brengen.

Werkvorm voor in het klaslokaal

Petje op, petje af is een werkvorm om leerlingen elkaar actief te laten bevragen over burgerschapskwesties. Door leerlingen open vragen te laten formuleren, te laten spreken en ze de kans te geven om zowel

vanuit zichzelf (petje af) of vanuit wat ze hebben gehoord of gelezen hierover (petje op) creëer je een veilige ruimte voor minderheidsmeningen.

3.4. Fase 3: Blik terug, vat samen en trek gezamenlijk conclusies

Jongeren trekken graag hun eigen conclusies, begeleid ze daarin. Dit kan door de klas een actieve rol te geven in het samenvatten van de verschillende perspectieven die tijdens de dialoog aan de orde zijn gekomen.

Aanbevelingen

Het openen en begeleiden van een lastig gesprek over burgerschapskwesties lijken misschien de meest belangrijke onderdelen, maar een goede en duidelijke afsluiting van de dialoog heeft een belangrijke rol in het bewustwordingsproces van leerlingen.

Zorg dat er altijd ruimte is om het gesprek positief af te sluiten

Over sommige onderwerpen kunnen leerlingen wel uren discussiëren. Helaas duurt een lesuur meestal niet langer dan 50 minuten. Uit de peer education lessen blijkt keer op keer het belang van een gezamenlijke terugblik op hetgeen besproken is. Het is dus raadzaam om de tijd in de gaten te houden, en ook wanneer er nog elementen van het gesprek onbesproken zijn gebleven, de tijd uit te trekken om gezamenlijk te reflecteren op hetgeen is gezegd.

Laat zien dat andere opvattingen/ideeën niet problematisch zijn, en dat verschillen daartussen naast elkaar mogen bestaan
Zoals eerder gesteld, hoeft er geen consensus uit deze gesprekken te komen. Belangrijker is dat leerlingen de verschillende meningen en opvattingen die aan bod zijn gekomen voorbij horen komen, en beseffen dat deze naast elkaar kunnen bestaan in plaats van elkaar te beconcurreren. Benoem de verschillende perspectieven die aan de orde zijn gekomen tijdens de dialoog, en stuur waar nodig nog bij door je eigen perspectief te delen, of bepaalde grondrechten nog eens te benadrukken.¹⁵

Reflecteer na afloop van een dialoog over burgerschapskwesties met collega's, stagebegeleiders en medestudenten

Stel je vragend op om te peilen of je gesprekspartner dezelfde stappen zou hebben gezet, of andere vragen had gesteld aan de klas. Inventariseer of dit onderwerp ook bij anderen aan de orde komt. Leg zorgelijke signalen of (niet opgeloste) vraagstukken terug binnen het team of bij de directie.

14. <http://www.schoolenveiligheid.nl/po-vo/kennisbank/puber-aal-lastig-of-radicaliserend/>

15. Om te leren hoe een gesprek te voeren over idealen die ver van de jouwe afliggen, kun je de training 'Omgaan met Idealen' raadplegen. <http://www.schoolenveiligheid.nl/thema/radicalisering/trainingen/>

Analyse van je klas

Gesprekken over burgerschapskwesties roepen vaak veel op. Daarom is het raadzaam om na afloop van het gesprek de volgende punten af te lopen, om er zeker van te zijn dat alle leerlingen tevreden zijn met de manier waarop het gesprek is gevoerd.

- Is iedereen aan de orde gekomen?
- Voelen bepaalde leerlingen zich aangevallen of buitenspel gezet?
- Is het nog nodig om hier een vervolg aan te geven?

Omgaan met struikelblokken

Het kan dat de dialoog blijft voortduren en de leerlingen nog niet klaar zijn om het af te ronden. De tijd is op, en je vreest dat leer-

Rol van de docent

In de vorige gespreksfase is de rol van de docent vooral vragend. Deze leidt het gesprek door de perspectieven van leerlingen te toetsen aan andere perspectieven, en door ze te toetsen aan belangrijke grondwaarden. In de afsluitende fase van het gesprek kan de docent zich meer laten zien. Je hoeft je mening hier niet te geven maar bedank de leerlingen voor hun openheid en inzichten, en vertel wat je opgestoken hebt van het gesprek.

Stel je vragend op om te peilen of je gesprekspartner dezelfde stappen zou hebben gezet, of andere vragen had gesteld aan de klas. Inventariseer of dit onderwerp ook bij anderen aan de orde komt. Leg zorgelijke signalen of (niet opgeloste) vraagstukken terug binnen het team of bij de directie.

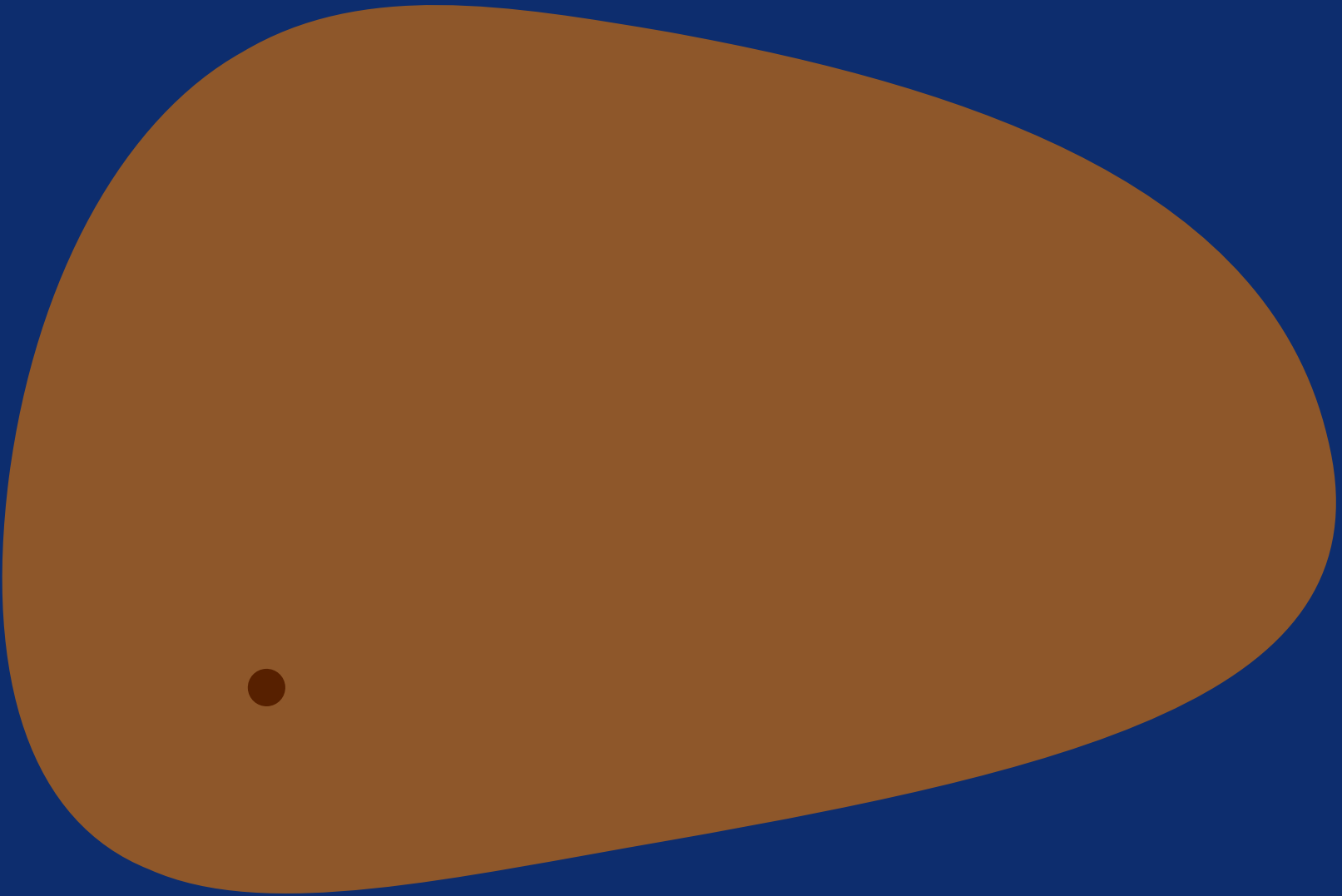
lingen het gesprek na de les nog met elkaar aangaan, zonder jouw begeleiding, terwijl de gemoederen nog erg verhit zijn. Benoem hierbij je bezorgdheid en geef aan dat je baalt dat het gesprek wordt afgekapt door de schoolbel. Het kan hierbij handig zijn om terug te kijken op positieve momenten van het gesprek, en te benadrukken dat je blij bent met de openheid van je leerlingen. Hierbij kun je, als dat past bij je lesstijl, je leerlingen voorbeelden geven van hoe je zelf van mening verschilt met je familie of vrienden over politieke of maatschappelijke thema's, maar dat jullie na elk verhit gesprek met elkaar door één deur kunnen.

Mogelijk komen elementen tijdens de terugblik naar voren die tijdens het gesprek niet zijn genoemd, waardoor leerlingen opnieuw geprikkeld raken om daarop in te gaan. Benoem nieuwe opmerkingen als onderwerp voor een volgende dialoog.

Werkvormen

Door het gesprek af te sluiten met een reflectie-mindmap passeren alle verschillende perspectieven nog eens de revue. Hierbij is het van toegevoegde waarde dat leerlingen ook perspectieven van klasgenoten noemen, en dat het spectrum aan opvattingen op het bord letterlijk naast elkaar staat.¹⁵

16. Diversion biedt ook workshops en trainingen aan, waarin de aanbevelingen en oefeningen van deze methodiek op interactieve manier worden behandeld. Kijk op www.diversion.nl voor meer informatie.

Aanbevelingen

In het studiejaar 2015-2016 is ‘Dialogoog als burgerschapsinstrument’ in de praktijk gebracht bij de lerarenopleidingen van de Hogeschool Rotterdam, de Hogeschool van Amsterdam, Tilburg University en de Katholieke Pabo Zwolle. Opleiders en managers van deze lerarenopleidingen vormden samen met vertegenwoordigers van SLO, Diversion en de ministeries van SZW en OCW een begeleidingscommissie. Deze begeleidingscommissie benadrukt het belang van expliciete aandacht binnen de lerarenopleiding voor het bespreken van controversiële burgerschapskwesties. Op basis van de ervaringen van de begeleidingscommissie zijn onderstaande aanbevelingen geformuleerd, die kunnen helpen bij implementatie en verankering van de methodiek binnen lerarenopleidingen.

De methodiek als onderdeel van een vak, minor of vakoverstijgend project

Je bent werkzaam als docent of opleider op een lerarenopleiding of pabo, en je wil graag je studenten laten oefenen met de methodiek ‘Dialogoog als burgerschapsinstrument’. De volgende aanbevelingen kunnen je helpen met de methodiek onder te brengen in het curriculum.

1. Als individuele opleider of docent aan een lerarenopleider kun je de methodiek koppelen aan relevante vakinhoud van verschillende opleidingen. Denk hierbij aan onderwerpen die

samenhangen met controversiële vraagstukken zoals de multiculturele samenleving (maatschappijleer), het koloniale verleden (geschiedenis), de evolutietheorie en seksuele diversiteit (biologie) of migratie (aardrijkskunde). Op de pabo kun je denken aan vakken die samenhangen met bijvoorbeeld diversiteit of burgerschap.

2. Voor tweedegraads lerarenopleidingen: Zorg ervoor dat casuïstiek ook aansluit bij de lespraktijk van de studenten die later les gaan geven op het MBO.
3. Laat de methodiek aansluiten bij vakken binnen de lerarenopleiding, waarbij de nadruk ligt op vaardigheden, zoals dialoogtraining of theateroefeningen.
4. In het geval van een minor of vakoverstijgend project, kan het interessant zijn om studenten van verschillende vakgebieden met elkaar te laten samenwerken. De uitwisseling van ervaringen die hierdoor ontstaat, werkt inspirerend en interessant voor studenten.
5. Ook voor opleidingen als toegepaste psychologie, pedagogiek, SPH kan de dialoogmethodiek van toegevoegde waarde zijn. Deze studenten zullen later in contact met cliënten en jongeren ook gesprekken voeren waarbij waarden met elkaar botsen.
6. Geef studenten een actieve rol door ze casuïstiek te laten inbrengen op

basis van persoonlijke vraagstukken en dilemma’s, de actualiteit, en hun lespraktijk.

De methodiek breder binnen de lerarenopleiding

Als je als manager, opleider of docent binnen een lerarenopleiding of pabo de methodiek ‘Dialogoog als burgerschapsinstrument’ breder onderdeel wil laten worden van de structuur en cultuur van de opleiding, kunnen onderstaande aanbevelingen daarin ondersteunen.

1. Wat als belangrijk werd genoemd is dat er zowel op managementniveau als bij docenten en lerarenopleiders commitment is om de methodiek onderdeel te laten worden van het curriculum en de cultuur van de lerarenopleiding. Management kan bijvoorbeeld een actieve rol nemen in het organiseren van trainingen of studiedagen in de methodiek, of uren vrijmaken voor voortrekkers om actief aan de slag te gaan met het implementeren van de methodiek binnen het curriculum.
2. De methodiek kan ondergebracht worden in een beroepsopdracht, zodat leraren-in-opleiding van alle vakgebieden deze vaardigheden ontwikkelen.
3. Overweeg een vorm van certificering voor studenten binnen de opleiding die succesvol hebben gewerkt aan

hun dialoogvaardigheden.

4. Gebruik de maatschappelijke kwesties die spelen op de lerarenopleiding als aanleiding om de dialoog te oefenen met studenten en werknemers. De diversiteit aan achtergronden en meningen van studenten en opleiders en de dilemma’s daaromtrent kunnen hierbij een mooie oefening vormen voor de vraagstukken en verschillende opvattingen (en botsing met eigen waarden) die zij in hun latere lespraktijk tegen kunnen komen.
5. Maak gebruik van de kennis en expertise van bevlogen studenten en opleiders. Bied ook studenten de mogelijkheid om mee te denken in de ontwikkeling van vakken, projecten of een minor rondom de dialoogmethode. Ook kunnen de voortrekkers onder de studenten en opleiders een belangrijke rol spelen bij trainingen in de methodiek aan medestudenten en collega’s.
6. Bij het overbrengen van de methodiek aan studenten is het raadzaam om waar mogelijk opleiders samen te laten lesgeven. Dit enerzijds om elkaar te kunnen ondersteunen in uitdagende situaties, maar ook om aan leerlingen te modelleren dat docenten die uiteenlopende ideeën, meningen of achtergrond hebben, samen kunnen werken in het bespreekbaar maken van burgerschapskwesties.

De methodiek in de praktijk

De lerarenopleidingen en de pabo zijn oefenplekken voor ‘Dialogoog als burgerschapsinstrument’, maar pas op de (stage) school wordt de methodiek echt in de praktijk gebracht. Onderstaande aanbevelingen kunnen de lerarenopleiding en de pabo helpen bij het koppelen van de methodiek aan concrete praktijkoefening.

1. Zorg dat de methode wordt aangeboden op een moment waarop de studenten verder zijn in hun stage en al bezig zijn met zelfstandig lesgeven. Koppel de methodiek bijvoorbeeld aan stageopdrachten van de LIO-stage. Stem waar mogelijk af met stagescholen, zodat deze ook op de hoogte zijn van deze competenties die leraren in-opleiding gaan oefenen.
2. Geef studenten hierbij de tijd en de ruimte om op een veilige manier de dialoog over controversiële kwesties met leerlingen uit te proberen en vorm te geven. Zorg dat er voldoende mogelijkheid tot reflectie is, en behandel gefaseerd onderdelen van de methode, zodat studenten tijd hebben voor tussentijdse (praktijk)opdrachten.
3. Voor eerstegraads lerarenopleidingen: moedig studenten aan om de methodiek in te zetten in het kader van onderzoek of lesontwerp.
4. Moedig studenten aan om tijdens hun stage onderzoek te doen naar de

manier waarop burgerschap wordt vormgegeven op hun stageschool, en daar met collega’s de dialoog te beginnen over de manier waarop controversiële kwesties school breed spelen en hoe de school daarop ingaat.

5. Voor eerstegraads lerarenopleidingen: door de relatief korte duur van de eerstegraads lerarenopleiding, biedt nascholing meer ruimte voor academische geschoolde leraren om met te oefenen met het bespreken van controversiële maatschappelijke kwesties in de lespraktijk.

Hierboven is een aantal concrete aanbevelingen voor opleiders en managers van lerarenopleidingen geformuleerd. Tijdens het werk aan de methode merkte de begeleidingscommissie dat er net zo goed behoefte is aan bredere ondersteuning van lerarenopleidingen in het aangaan van burgerschapsuitdagingen en bij het verankeren van dialoog en positieve confrontatie in hun onderwijs. Daarbij denkt men bijvoorbeeld aan het verlenen van een keurmerk aan lerarenopleidingen die zich actief inzetten voor dit uitdagende aspect van modern leraarschap.

De peer education methode

1.1 Wat is peer education?

Peer education betekent ‘leren van gelijken’ en is een doeltreffende manier om jongeren effectief te bereiken en actief te betrekken. Peer education zet jonge rolmodellen (peer educators) in om het gesprek aan te gaan met jongeren. Zij richten zich hierbij niet op het overbrengen van informatie, maar op het bespreekbaar maken van onderwerpen die voor veel jongeren als taboe worden ervaren of die maatschappelijk gevoelig liggen. Doordat de peer educators zelf jong zijn, staan zij dicht bij de belevingswereld van de jongeren en kunnen ze zich verplaatsen in hun zienswijze. Deze gelijkenis maakt het mogelijk om maatschappelijke gevoelige thema’s op een laagdrempelige manier te bespreken met jongeren en ze aan het denken te zetten.

“Mijn vader vindt jou niet oké, maar ik wel.”

“Ik ben er trots op dat kinderen naar aanleiding van de lessen thuis de thematiek gaan bespreken. Een leerling zei laatst: “Mijn vader vindt jou niet oké, maar ik wel.” Omdat ik het gesprek met leerlingen aanga over homoseksualiteit komen ze in aanraking met andere perspectieven dan alleen degene die ze van huis uit meekrijgen.”

Jeroen, peer educator bij Diversion

“Peer education werkt goed voor mijn leerlingen omdat ze worden aangemoedigd om van elkaar te leren. Als een peer educator een persoonlijk verhaal vertelt, merk ik echt hoe interessant mijn leerlingen het vinden om te horen wat er allemaal speelt. Het maakt ze ook nieuwsgieriger en empathischer naar elkaar toe.”

Eva, docente sociale vaardigheden op het praktijkonderwijs

1.2 Wat zijn werkbare elementen van peer education?

Diversion heeft de peer education methodiek de afgelopen 12 jaar succesvol ingezet in diverse lesprogramma’s over actuele sociaal-maatschappelijke thema’s. De peer educators die meewerken aan deze projecten, worden getraind en opgeleid om zich open op te stellen en de positieve confrontatie met de groep jongeren aan te gaan. Hierbij worden de peer educators begeleid in het lesgeven vanuit een aantal uitgangspunten die ten grondslag liggen aan de peer education methodiek:

“Ze is een gewoon islamitisch meisje, zegt Zineb over zichzelf. Mijn vader is als arbeider naar Nederland gekomen en heeft hier in een fabriek gewerkt. De leerlingen kunnen zich met mij identificeren. En ik sta daar voor de klas samen met een joodse jongen of joods meisje. Ik straal uit dat dat de gewoonste zaak van de wereld is. En dat is

het natuurlijk ook, maar het is goed dat ze dat ook zien. Niet dat zij dat meteen ook zo vinden. Als ze er over gaan nadenken, vind ik dat al winst.”

Neem de belevingswereld van de jongere als uitgangspunt

Om te voorkomen dat er voorbij wordt gegaan aan de beleving of interpretatie van de leerlingen over bepaalde onderwerpen, is het belangrijk om deze als vertrekpunt te nemen. Door aan te sluiten bij wat zij weten en denken en van hieruit het gesprek op te bouwen, zorg je dat iedere leerling zich gehoord en begrepen voelt.

Zet je eigen verhaal in

Het vertellen vanuit je eigen perspectief en je persoonlijke ervaringen delen is van onschatbare waarde binnen de peer education methodiek. Het zorgt er voor dat bestaande vooroordelen van jongeren op de proef worden gesteld en het nodigt leerlingen uit om ook zelf hun mening, verhaal en achtergrond te delen. Doordat de persoonlijke ervaringen niet theoretisch zijn, maar waargebeurd en vooral herkenbaar, maken deze indruk. De peer educators zorgen er met hun open houding voor dat er een gesprek ontstaat waarin sociale wenselijkheid niet de boventoon voert en leerlingen worden uitgedaagd om het achterste van hun tong te laten zien. Hiermee wordt ze de mogelijkheid

geboden om kritisch te reflecteren op hun eigen denkbeelden.

“De kracht van peer education zit in het bespreekbaar maken van zware thematiek op een luchtige manier. Als het gaat om bijvoorbeeld psychiatrische problematiek, blijkt er altijd veel te leven in de klas. Peer educators kunnen dan vol de tijd nemen om te luisteren naar de leerlingen en hun eigen ervaringen te delen. Dan blijkt dat jongeren veel voor zich houden, zeker bij gevoelige thema’s zoals psychiatrische gezondheid en schuld- en armoedeproblematiek, terwijl het enorm bij ze speelt. Tijdens de pilot van Over je Kop, een lesprogramma over psychiatrische gezondheid, was er in elke les wel sprake van een huilende leerling, voor wie de thematiek erg dichtbij kwam. Peer educators leren jongeren tijdens zo’n lesprogramma hoe zij zich kunnen uitdrukken, en bieden ze een podium om zich te uiten.”

Anne, peer education expert bij Diversion

Ga op positieve wijze de confrontatie aan

Doordat de peer educators een tussenpositie kunnen innemen tussen de jongeren en ‘de samenleving’, slagen ze er tijdens gesprekken vaak in om spanningen in goede banen te leiden. Ze kennen de emoties en argumenten van de jongeren en kunnen hier bij aansluiten, om daar vanuit een gesprek te starten. Hierdoor kunnen zij

de jongeren op een positieve manier confronteren met gevoelige thema's.

Laat het gebeuren

Om het optimale uit een peer education project te halen, is het belangrijk om een zekere mate van flexibiliteit aan te houden in de manier waarop de les wordt gegeven. Als er een discussie in de klas ontstaat terwijl er in die tijd eigenlijk lesstof behandeld had moeten worden, is het belangrijk dat de peer educators daarop inspelen.

Maak jongeren coproducent

Het succes van peer education zit in de ontmoeting: jongeren zijn niet alleen een groep die nog veel moeten leren, maar ook een groep van wie veel te leren valt. Wanneer jongeren worden gebruikt om leerlingen te bereiken, is het dan ook raadzaam om ze niet alleen in de uitvoer, maar ook in de ontwikkeling en aanloop te betrekken. Ze weten zelf tenslotte het best wat andere jongeren willen en nodig hebben.

“Jij bent geen nicht, maar normaal.”

“Als een leerling een vooroordeel heeft, stel ik daar zoveel mogelijk vragen over. Een leerling zei laatst tegen me: “Jij bent geen nicht, maar normaal.” Het is dan

belangrijk om niet in de aanval te gaan, maar gewoon veel vragen te stellen. “Hoe zou het dan zijn voor iemand die wel een ‘nicht’ is, om hier te staan? Wat maakt mij anders? Waaraan kun je dat zien?”

Jeroen, peer educator bij Diversion

1.3 Waarvoor kun je peer education inzetten?

Peer education kan van toegevoegde waarde zijn bij verschillende thema's en onderwerpen. Het peer-effect kan hier een grote rol hebben in het stimuleren van betrokkenheid bij jongeren. Het gaat hierbij om onderwerpen binnen de volgende categorieën:

Politiek-maatschappelijk gevoelige thema's

Deze eerste categorie bestaat uit onderwerpen waar jongeren vaak een sterke mening over hebben. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de Zwarte Piet discussie of spotprenten over de profeet Mohammed. Vanuit emotionele betrokkenheid of verontwaardiging worden door jongeren regelmatig felle meningen geuit. Peer educators tonen diverse perspectieven vanuit verschillende achtergronden, waarmee ze jongeren laten zien dat er niet één waarheid is. Zo proberen ze in het gesprek niet alleen de nuance te zoeken, maar ook de common ground. Hierbij is het doel niet dat alle jongeren het eens worden, maar dat er een situatie wordt gecreëerd waarin zij het vanzelfsprekend leren vinden dat er meerdere visies en

opvattingen over een onderwerp of vraagstuk kunnen bestaan.

“Als peer educator ben je net even iets ouder dan je leerlingen, maar je bent wel duidelijk een jong volwassene. Jongeren denken vaak dat volwassen alles weten en nooit twijfelen. Daar baseren veel volwassen ook hun autoriteit op. In plaats van jongeren de les te lezen over hoe ze bijvoorbeeld met geld om moeten gaan, vertel ik openhartig over kostenposten die ik zelf over het hoofd heb gezien, en hoe ik hiermee ben omgegaan. Door je niet als autoriteit te presenteren, hebben leerlingen de mogelijkheid om hun eigen opvattingen over een bepaald onderwerp te ontwikkelen.”

Daryll, peer educator

Taboe thema's

In deze tweede categorie is het, in tegenstelling tot de eerste, vaak lastig om leerlingen in gesprek te krijgen. Bij leerlingen kunnen onderwerpen als seksualiteit, psychische gezondheid en schuld- en armoedeproblematiek in de taboesfeer liggen. Gêne en schaamte kunnen toe leiden dat zij niet openlijk durven te spreken over hun ervaring met deze thematiek.

Door het inzetten van peer educators en hun persoonlijke verhalen wordt het onderwerp uit de taboesfeer getrokken. Gesprekken over spannende onderwerpen worden door

de peer educators vanuit een persoonlijk verhaal geïnitieerd, waardoor het wordt genormaliseerd om over deze onderwerpen te spreken. Peer educators gebruiken hun eigen ervaring hierbij als ijsbreker. “Soms kan ik wel schrikken van wat leerlingen zeggen, zeker als de thematiek mij persoonlijk raakt.”

“Soms kan ik wel schrikken van wat leerlingen zeggen, zeker als de thematiek mij persoonlijk raakt. Ik stond laatst voor het lesprogramma ‘Echt Waar?! Hoe Media Werken’ voor een klas waar een aantal jongens de sfeer domineerde. Toen het gesprek op de rellen in Ferguson kwam, zeiden de jongens dat de media niks bericht wanneer blanke mensen neergeschoten worden, en dat alles maar onder de noemer van racisme wordt geplaatst. Dat soort opmerkingen vind ik moeilijk, maar ik zorg dan dat ik mijn mening en mijn houding open houd. In plaats van in de verdediging te schieten, stel ik veel persoonlijke vragen aan de klas over het hoe en waarom van dit soort opmerkingen, en probeer door stevig door te vragen ze zich in de schoenen van een ander te laten verplaatsen.”

Melanta, peer educator bij Diversion

'Saaie' onderwerpen

Deze laatste categorie omschrijft onderwerpen waar leerlingen zich niet gemakkelijk voor interesseren. ‘Saaie’ onderwerpen, die

door leerlingen worden gezien als ver-van-hun-bedshow. Denk hierbij bijvoorbeeld aan pensioenopbouw, Europese verkiezingen of wetgeving.

De rol van peer educators in deze situatie is het verbinden van deze thematiek aan de leefwereld van de leerlingen. Hierbij prikkelen zij de leerlingen om een actieve rol in te nemen. Ze laten hen zien welke invloed ze kunnen hebben als zij zich zouden mengen in de thematiek. Daarnaast ontdekken zij samen met de leerlingen hoe deze thema's raken met hun dagelijks leven. Op die manier proberen ze het onderwerp levendig en tastbaar te maken voor de leerlingen.

‘Ik zie dat peer education werkt omdat het contrasten laat zien op een positieve manier.’

“Laatst hadden wij het tijdens een Money-Ways les over inkomsten en uitgaven. Toen ik mijn inkomsten met de klas deelde, kreeg ik best veel commentaar. Leerlingen vonden dat ik erg veel van mijn ouders kreeg. Ik voelde me daardoor niet aangevallen, maar

gebruikte het als een aanleiding om daarover met leerlingen het gesprek aan te gaan. Omdat ik er open over was, konden de leerlingen ook makkelijker vertellen over hun inkomsten en hoe hun ouders financieel bijdragen. Ik zie peer education werken omdat het contrasten laten zien, op een positieve manier. Niet alleen realiseerde ik me door dat gesprek hoe goed ik het heb, de leerlingen zagen ook in dat er veel verschillende perspectieven zijn op geld van je ouders krijgen.”

Sacha, peer educator bij Diversion

1.4 Hoe vormt peer education de basis voor deze methodiek?

Deze methodiek is de vertaalslag van de peer education methodiek naar de rol van de reguliere docent, en heeft niet als doel om iedere leerkracht als peer educator voor de klas te zetten. Het is bedoeld als handreiking, om leerkrachten te helpen het gesprek aan te gaan met hun leerlingen over burgerschapsthema's. Aangezien binnen de peer education methodiek veel succesvolle ervaringen zijn opgedaan met het voeren van zulke gesprekken, is deze als uitgangspunt gebruikt.

“Omdat de peer educators geen kennis komen zenden, maar een vertrouwelijk gesprek aangaan met de leerlingen, maakt het opleidingsverschil niet uit, omdat de peer educators in staat zijn om zich te ver-

plaatsen in de belevingswereld van deze leerlingen. Daarbij is het ook te gek om te zien hoeveel wijsheid leerlingen op lagere schoolniveaus hebben, en wat de peer educators daarvan kunnen leren. Op het praktijk-onderwijs komen de peer educators van MoneyWays bijvoorbeeld leerlingen tegen wier ouders in de schuldsanering zitten, of die gebruik maken van de Voedselbank. Deze leerlingen kunnen de peer educators, die bij wijze van spreken volop bijlenen bij de IB-Groep, nog het één en ander bijbrengen over financiële verantwoordelijkheid. Peer education is echt een wederzijds leerproces.”

Literatuurlijst

Geraadpleegde webpagina's

burgerschapindeschool.nl/Paginas/Definities-en-doelen-burgerschap.aspx

burgerschapindeschool.nl/de-burgerschapsopdracht-wat-moet-en-wat-kan

jongeburgers.slo.nl/domeinen/

burgerschapindeschool.nl/

downloads.slo.nl/Documenten/doelen-burgerschapsonderwijs-en-mensenrechteneducatie-voor-het-schoolcurriculum.pdf

downloads.slo.nl/Documenten/doelen-burgerschapsonderwijs-en-mensenrechteneducatie-voor-het-schoolcurriculum.pdf

www.schooldebatteren.nl/het-nederlands-debat-instituut

Geraadpleegde boeken

Peer education 2.0, Voor de klas op sneakers, Diversion (SDU, 2011)

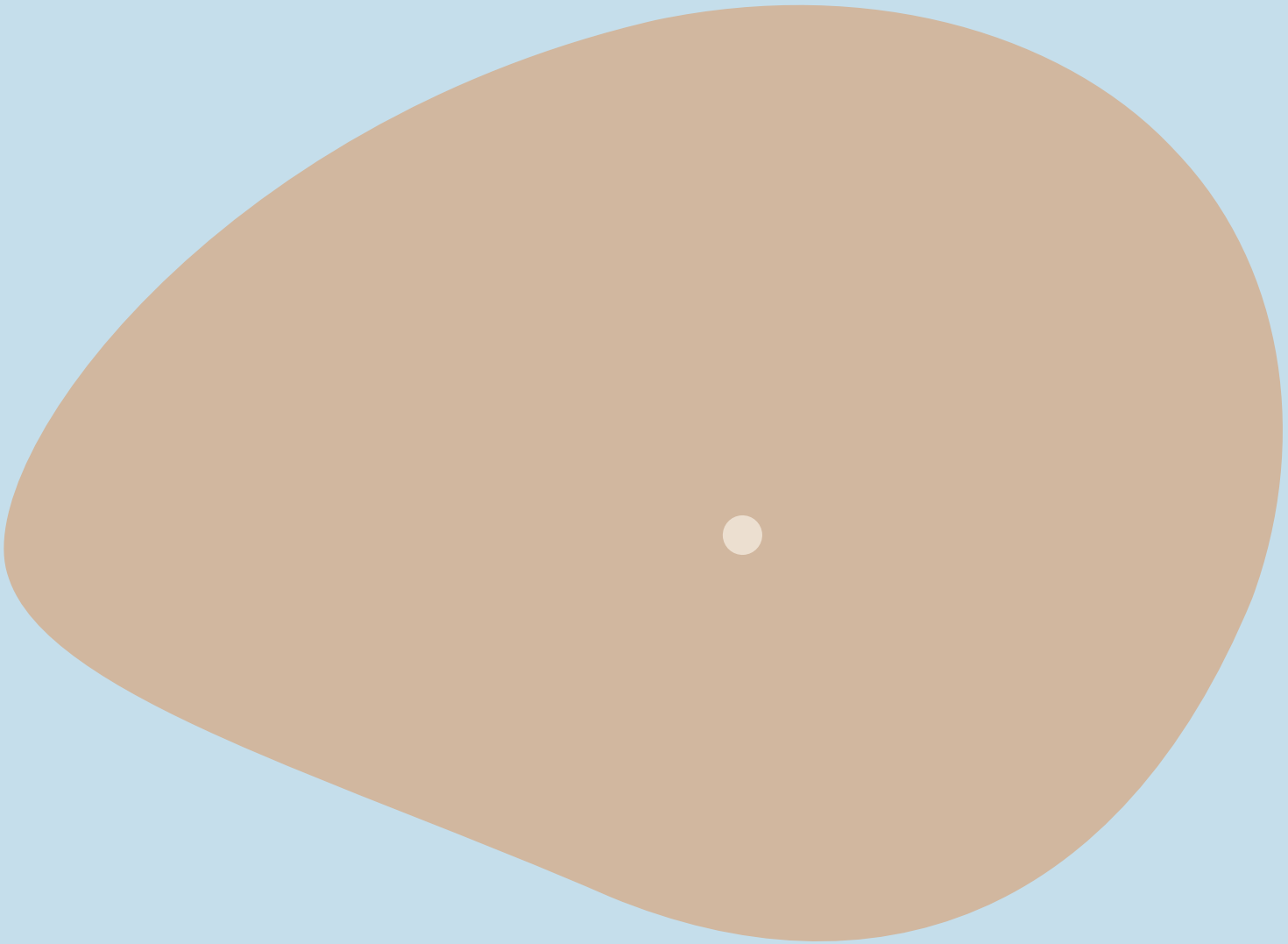
Wagner, L. Peer Teaching: Historical Perspectives. Westport, CT: Greenwood Press (1982)

Geraadpleegde artikelen

Goodlad, S. (1979) *Learning by Teaching: an introduction to tutoring*. London: Community Service Volunteers.

S. Kamerman en D. Pinedo, 'De minister is niet meer verrast als jongeren Hitler prijzen', NRC Handelsblad, 15 maart 2013.

Zie de verkenning 'Dialoog als burgerschapsinstrument' Diversion en SLO, mei 2015.

Oefeningen

Hieronder staan per gespreksfase een aantal oefeningen uitgeschreven, waarmee je als leraar (in opleiding) de aanbevelingen van de dialoogmethode kunt oefenen. Ook zijn er een aantal werkvormen opgenomen, die je direct kunt toepassen in het klaslokaal.

In deze oefeningen en werkvormen staan de volgende doelen van het burgerschapsonderwijs¹⁷ centraal:

Identiteit

- 8. Respect tonen en zich medeverantwoordelijk voelen voor de eigen ontplooiing en die van anderen. (houding)
- 9. Reflecteren op de eigen opvattingen en gedragingen in relatie tot algemeen aanvaarde waarden en normen. (houding)
- 18. Rolnemingsvaardigheden toepassen in een samenleving die zich kenmerkt door diversiteit. (vaardigheden)
- 21. Zich inleven in een ander in een samenleving die zich kenmerkt door diversiteit. (vaardigheden)
- 22. Samenwerken met anderen ongeacht sociale, etnische en/of culturele achtergronden. (vaardigheden)

Democratie

- 11. Standpunten uiten, verantwoorden, uitwisselen en bijstellen in discussie, debat en dialoog. (vaardigheden)
- 14. Accepteren dat eigen opvattingen niet altijd worden gedeeld. (vaardigheden)

Participatie

- 4. Betrokkenheid bij en bijdragen aan een sociaal en ruimtelijk stimulerende en aangename leef- en leeromgeving in de school en de directe omgeving. (houdingen)
- 17. Basale sociaal-communicatieve vaardigheden toepassen. (vaardigheden)

Fase 1: Oefening voor leraren (in opleiding) en werkvorm voor in het klaslokaal

1. Kennismakingsoefening

Bij het bespreekbaar maken van heikele onderwerpen is een veilige sfeer met respect voor het individu van groot belang. In de peer education methode wordt gebruik gemaakt van persoonlijke ervaringen van peer educators om het ijs met een klas te breken. In deze kennismakingsoefening,

die zowel in de opleiding als in het klaslokaal toegepast kan worden, creëer je deze belangrijke voorwaarde voor een open gesprek. Mentoruren zijn per uitstek geschikt om deze oefening met leerlingen te doen.

Deze oefening heeft tot doel:

- Elkaar (nog beter) leren kennen en inzicht krijgen in wat de ander drijft;
- Een gelijkwaardige sfeer creëren doordat iedereen iets persoonlijks deelt;
- Met interesse leren luisteren naar en met zorg omgaan met het verhaal van de ander.

Oefening:

Bedenk een of meer vragen die de hele groep moet beantwoorden. Als je deze oefening op de lerarenopleiding doet, kun je bijvoorbeeld vragen: “Waarom wil je leraar worden en welke persoon (dichtbij of ver weg) heeft een belangrijke rol gespeeld bij die keuze?”

- Belangrijk: Ook als gespreksleider doe je mee aan de oefening. Spreek twee mensen aan, stel bovenstaande vragen en schrijf de antwoorden op.
- Per persoon mag het gesprek 5 minuten duren. Vraag zelf door naar details die jij interessant vindt aan het verhaal van de ander.
- Schrijf hierbij op:
 - De naam van degene die je interviewt

- Waarom wil je docent(e) zijn?
- Wie heeft daarbij een belangrijke rol gespeeld?
- Waarom?
- Wissel bij elk gesprek en zoek daarna naar een nieuwe gesprekspartner (in totaal interview je twee keer en word je twee keer geïnterviewd).
 - Koppel plenair terug wat je van anderen hebt gehoord: Wat viel je op?
 - Wat hebben de personen die maken dat wij docent willen zijn met elkaar gemeen? En wat neem je daar nu van mee in jouw rol als docent?
 - Wat vond je van deze oefening?
 - Wat voor vraag kun gebruiken als je deze oefening doet met leerlingen?

Uitvoeringsduur: 30 minuten

Oefeningen leraren (in opleiding)

Casus: Zwarte Piet onder vuur

Tijdens een les met 4 havo komt het onderwerp op de Zwarte Pieten discussie. De leerlingen willen polsen bij hun docent, Maaïke, wat zij vindt van de hele kwestie. Maaïke stelt dat ze meer interesse heeft in wat de klas ervan vindt. Ze stelt de vraag: “Kunnen jullie je voorstellen dat Zwarte Piet voor sommige mensen kwetsend is?” Emily neemt het woord: “Zoals ik het zie, is

17. <http://downloads.slo.nl/Documenten/Kiezen-voor-burgerschap-en-mensenrechteneducatie.pdf>

het onze traditie. Als negers daar een probleem mee hebben, houdt niemand ze tegen om terug te gaan naar hun eigen land en geen Sinterklaas te vieren.” De docent schrikt hiervan en zegt: “Ik heb liever niet dat je het woord “neger” in dit klaslokaal gebruikt, Emily.” Hassan vraagt: “Waarom niet? Het is toch gewoon een beschrijving?” Maaïke zegt: “Ik vind dat een kwetsende, racistische term.” Hierop ontstaat rumoer in de klas. “Hoezo is dat opeens een racistische term, mevrouw?” klinkt het. Tim zegt: “Iedereen die ik ken gebruikt dat woord, mevrouw! Noemt u mijn omgeving racistisch?” Maaïke voelt zich aangevallen en wendt zich tot Rachel, een leerling van Surinaamse komaf. “Rachel, wat vind jij van het woord “neger”?

- Hoe zou jij dit als docent aan kunnen pakken?
- Hoe zou de woede van de klas voorkomen kunnen worden?
- Hoe ga jij als docent om met minderheden in je klas bij dit soort gesprekken?
- Is het wel/niet gebruiken van het woord ‘neger’ hier een belangrijke norm voor een docent om neer te leggen?

2. Eigen oordeel opschorten

Veel gesprekken over burgerschapskwes- ties krijgen de vorm van een debat, waarbij conflicterende meningen met elkaar de strijd aangaan. Het kan echter ook

inzichtelijk zijn om een Socratische dialoog te voeren, waarin de nadruk niet ligt op het verkondigen van je eigen mening, maar op het kritisch en constructief ondervragen van een ander.

De Socratische dialoog heeft tot doel om via een gezamenlijk gesprek waarin samen denken centraal staat, via zelfonderzoek aan waarheidsvinding te doen en filosofische vragen met elkaar te analyseren. Waar draait een onderwerp echt om, wat is daarbij van belang en wat betekent het eigenlijk? Onderdeel van de Socratische dialoog is het opschorten van het eigen oordeel. Het uitstellen van je stellingname is ook een belangrijk onderdeel van de werkwijze van peer educators om het gesprek open te houden en daarmee ruimte te scheppen voor dialoog.

Deze oefening richt zich op het opschorten van het oordeel en heeft tot doel:

- Te voelen hoe het is alleen vragen te mogen stellen, je niet te mogen mengen met de inhoud en de ander in de expert-rol te zetten;
- Te ervaren hoe je met het stellen van vragen kunt sturen;
- De ander en jezelf kritisch naar eigen opvattingen te laten kijken.

Uitvoeringsduur: 30 tot 60 minuten

Aanpak:

- Kies een onderwerp waar je een sterke mening over hebt (en veel vanaf weet).
- Deel je onderwerp met je gesprekspartner zonder aan te geven wat je mening over het onderwerp is (dus: ‘kernenergie’ i.p.v. ‘kernenergie is levensgevaarlijk’ of ‘kernenergie is de oplossing voor ons milieuprobleem’).
- Bevraag nu je gesprekspartner over jouw onderwerp, waarbij je je gesprekspartner behandelt als expert.
- Schort hierbij je eigen oordeel op en sta open voor het antwoord van de ander: laat het niet merken als je het niet eens bent met de ander en stel geen suggestieve vragen.
- Doe dit maximaal 5 minuten en wissel daarna om.
- Evalueer na de oefening samen:
 - Lukte het om neutrale vragen te stellen?
 - Merkte je dat je als interviewer en/of als ondervraagde zelf kritischer werd?
 - Wist je wat de mening was van de interviewer?
 - Hoe was het voor jou om degene over dit onderwerp waar je gepassioneerd over bent te interviewen?
 - Was het lastig om te blijven luisteren op het moment dat je vond dat de ander ongelijk had of onzin verkondigde?
 - Wat heb je geleerd van het gesprek?
 - Hoe kun je dit inzetten in de klas?

Uitvoeringsduur: 30 minuten

Casus: Complot in Parijs

Je geeft een aantal dagen na de aanslag in Parijs van januari 2015 les aan leerlingen uit 2 vmbo. Je bent niet van plan om de aanslag ter sprake te brengen, maar een aantal van je leerlingen is er duidelijk mee bezig. Om de leerlingen te voorzien van wat achtergrond, besluit je de lange uitzending die NOS hieraan heeft gewijd aan te zetten. Bij het zien van een aantal beelden zie je één van je leerlingen, Youssra, steeds geagiteerder raken. Op een gegeven moment barst ze los. “Je ziet toch dat dit nep is? Waarom zouden zij hun legitimatiebewijs in de auto achterlaten? En die politieagent die wordt doodgeschoten, zo ziet het er toch niet uit als iemand van twee meter afstand wordt beschoten met een Kalasjnikov?” Sommige leerlingen kijken afkeurend, maar andere bedachtzaam.

- Wat doe je?
- Welke vragen kun je stellen om gesprekspartner van je leerlingen te worden?
- Hoe kun je het gesprek breder terugleggen in de klas? Zou jij er een persoonlijk verhaal aan verbinden?

Werkvormen voor in het klaslokaal

3. Stellingenspel

Je wilt de hele klas betrekken bij een

dialoog over burgerschapskwes- ties. Een geschikte manier om dat te doen is via het stellingenspel (ook wel bekend als ‘Over de streep’).

Doel:

- Op een energieke manier de hele klas betrekken bij de dialoog over burger- schapskwes- ties
- Leerlingen kunnen door middel van prikkelende stellingen hun positie bepalen ten opzichte van de burgerschapskwes- tie en zich warm lopen

Aanpak:

- Verdeel de ruimte in eens/oneens. Schrijf dit voor de duidelijkheid op het bord.
- Laat de stellingen één voor één op het scherm op het smartboard verschijnen.
- Nodig je leerlingen uit om te reageren op de stellingen door richting ‘Eens’ of ‘Oneens’ te lopen.
- Stel bij elke stelling een aantal vervolgvragen.

Voorbeeld:

Stel dat je leerlingen duidelijk bezig zijn met de vluchtelingen- crisis in Europa, en je graag het stellingenspel in wil zetten om het gesprek hierover te openen. Hieronder vind je een aantal voorbeelden van stellin- gen om het gesprek met leerlingen over de vluchtelingen- crisis te beginnen.

1. Als er geen grenzen worden gesteld aan de vluchtelingen- stroom, zal Europa meer aanslagen zien.
2. Er moet voorrang worden gegeven aan families en vrouwen en kinderen bij het verlenen van asiel.
3. Vluchtelingen moeten zelf kunnen bepalen in welk land zij asiel aanvragen.
4. Er moet (harder) onderscheid gemaakt worden tussen mensen die daadwer- kelijk gevaar zoeken, en gelukszoekers.
5. Pas als je binnen de grenzen van je land alles op orde hebt, kun je ruimte maken voor vluchtelingen.
6. Mensen die tegen vluchtelingen- centra protesteren, hebben geen inlevings- vermogen.

4.Oefening leraren (in opleiding)

Het is niet makkelijk om stellingen te formuleren die duidelijk zijn en je leer- lingen uitnodigen om stelling te nemen. Gebruik onderstaande casus ‘Zwarte Piet onder vuur’, om te oefenen met het formuleren van vijf stellingen, waarmee je alle leerlingen uitnodigt om deel te nemen aan een open gesprek.

Let op:

- Zorg ervoor dat je stellingen kort zijn, en geen ontkenningen bevatten.

- Probeer te voorkomen dat de stellingen teveel ingaan op details. Zijn er achterliggende thema's die raken aan dit onderwerp zoals uitsluiting, vooroordelen of discriminatie? Probeer hier dan ook stellingen op te formuleren, zodat het gesprek op een hoger plan kan komen.

5. Het carrouseldebat

Het carrouseldebat is een groepsdebat waarbij de deelnemers worden opgesplitst in drie groepen en is ontwikkeld door het Nederlands Debat Instituut. Hierbij is groep 1 voorstander, groep 2 tegenstander en groep 3 luistert en oordeelt over het debat. De voorstanders en tegenstanders hebben een opgelegd standpunt, zij spreken dus niet op basis van hun eigen mening. De laatste groep is de 'rechters-groep'. Zij mogen hun eigen mening geven, zij zijn de rechters.

Het carrouseldebat heeft tot doel:

- De deelnemers een gestructureerd gesprek aan te laten gaan en uit te dagen hierbij hun argumenten te onderbouwen.
- Het ontwikkelen van een veilige sfeer voor deelnemers die een andere (meer

extreme of juist meer gematigde) mening zijn toegedaan dan de rest van de groep, doordat er verplichte voor- en tegenstandersrollen moeten worden aangenomen.

- Het ontwikkelen van empathisch vermogen, het ontwikkelen van meerdere perspectieven door het leren verdedigen van verschillende standpunten.

Aanpak:

- Allereerst noemt de debatleider een stelling. Daarna mogen de rechters laten weten of zij voor- of tegen deze stelling zijn. Daarna is het woord aan de voor- en tegenstanders om de rechters hun kant op te trekken door goede argumenten te geven. Zij geven argumenten over en weer. Vervolgens krijgen de rechters de mogelijkheid om vragen te stellen aan de debaters. Dit kunnen vragen ter verheldering en verduidelijking zijn, maar het mogen ook kritische vragen zijn. Daarna mogen de rechters opnieuw stemmen. Is er iemand van mening veranderd? Waarom?
- Na elk debat wisselen de groepen van rol (voor, tegen of rechter) door naar een ander vak te lopen.

Uitvoeringsduur: 60 minuten

Tip:

Misschien zijn je leerlingen het niet gewend om inhoudelijk op elkaars argumenten in te gaan. Daarbij kan het helpen om duidelijke spelregels voor het debat, maar ook voor de dialoog daarna af te spreken. Het ASR Model (Aanwijzen, Samenvatten, Reageren), dat ook is ontwikkeld door het Nederlands Debat Instituut, kan als model worden ingezet bij allerlei precieze onderwerpen in de klas, en geeft handvatten en richtlijnen om goed te luisteren naar discussiepartners en genuanceerd te discussiëren. Door het ASR model consequent aan te houden (schrijf deze tijdens het debat of de dialoog op het bord), kunnen leerlingen gestructureerd met elkaar praten. Als een leerling in wil gaan op de opmerking van een andere leerling, moet deze eerst aanwijzen waar hij of zij op wil reageren, het standpunt van de leerling samenvatten, en daar inhoudelijk op reageren.

Het ASR model¹⁸ geeft docenten de mogelijkheid leerlingen te ondersteunen in het proces van:

- Beargumenteerd meningen en standpunten ontwikkelen en formuleren
- Onderbouwd kunnen reageren op de mening van een ander
- Leren luisteren en samenvatten

Fase 2: Faciliteer de dialoog Oefeningen leraren (in opleiding)

Casus: nuanceren of betrekken

Je vmbo 3 klas behandelt de Tweede Wereldoorlog en de Holocaust bij geschiedenis. De leerlingen spreken met elkaar na over deze les, als één jongen roept dat de geschiedenisdocent sprookjes vertelt. "De Holocaust is een groot verzinsel van het Westen om zo de Joden voor te trekken en Palestina te bezetten." Een aantal leerlingen knikt instemmend. Anderen gaan verhit met elkaar in gesprek. Je vindt het belangrijk om dit gesprek met de leerlingen aan te gaan, maar schrikt wel van de emoties en de opvattingen die je hoort.

- Zou je in dit geval van buiten naar binnen vragen stellen, of andersom?
- Brainstorm wat voor vragen je voor elke 'laag' zou kunnen stellen aan deze klas
- Wat zou voor jou een goede uitkomst van dit gesprek zijn?

6. Beeldmateriaal zoeken

Als het gesprek tussen je leerlingen een nieuwe impuls kan gebruiken, is het inzetten van beeldmateriaal waarin verschillende perspectieven worden getoond raadzaam. In de peer education methodiek wordt gewerkt met persoonlijke verhalen om eye-openers te creëren. Als docent kun/wil

je deze niet altijd inzetten. Filmpjes zijn hierbij een effectief alternatief. Hiermee kan je als docent ook de perspectieven die niet aan de orde komen in de verhalen en argumenten van je leerlingen inbrengen. Tijdens je opleiding en de lespraktijk is het handig om een database voor jezelf aan te leggen, waarin je fragmenten van films, documentaires en televisieshows bewaart die van pas kunnen komen bij gesprekken over uiteenlopende burgerschapskwesties. Denk hierbij aan: de Zwarte Piet discussie, de aanslagen in Parijs, het homohuwelijk, politiegeweld, het Midden-Oosten conflict, islamofobie, Mohammed cartoons, arbeidsdiscriminatie, etc.

Het werken met filmmateriaal heeft de volgende doelen:

- Het eentonige wereldbeeld van jongeren verbreden door meer kanten van hetzelfde verhaal te laten zien;
- Het zichtbaar maken van de menselijke kant van een vraagstuk;
- Leerlingen het gevoel geven dat zij gehoord worden/hun onderwerp belangrijk gevonden wordt;
- Een onderwerp behandelen, ook als je er zelf beperkte kennis van hebt.

Om te oefenen met het zoeken van beeldmateriaal kunnen bovenstaande burgerschapskwesties verdeeld worden tussen de leraren-in-opleiding. Dit kan aanzet geven

tot gesprekken over burgerschapskwesties, en bovendien maak je zo als docent een start met je eigen filmdatabase. Deze kunnen dan in groepjes op zoek naar geschikte filmpjes, die vervolgens met de klas worden gedeeld en plenair worden besproken op bruikbaarheid en boodschap. Bedenk hoe je de filmpjes in kunt zetten in de klas; wat maakt een filmpje volgens jou goed, hoe kom je tegemoet aan de behoefte van leerlingen en hoe stimuleer je hen tegelijkertijd kritisch naar het vraagstuk te kijken?

Let bij het kiezen van het beeldmateriaal op:

- Geschikte lengte
- Het belichten van uiteenlopende perspectieven op dezelfde burgerschapskwestie
- Taal en/of ondertiteling
- Ervaringen en opvattingen versus informatieve 'uitleg' filmpjes

Werkvorm voor in het klaslokaal

7. Petje op, petje af

'Petje op, petje af' kan worden ingezet in het geval van hoogoplopende emoties in je klaslokaal. Het kan een veilige manier zijn om ruimte te maken voor minderheidsmeningen, als een aantal verbaal sterke

18. Het ASR Model is een oefening van de Stichting Nederlands Debat Instituut en wordt ingezet binnen o.a. het peer education programma Gelijk=Gelijk?! (meer informatie: <http://www.schooldebatteren.nl/het-nederlands-debat-instituut>).

leerling het gesprek domineren met één bepaald perspectief op een gevoelige burgerschapskwestie.

Doel:

- Deze aanpak kan drempelverlagend werken om ook andere geluiden dan de dominante mening te horen in het klaslokaal. Leerlingen zullen uiteindelijk steeds meer vanuit eigen overtuiging spreken.
- Deze werkvorm is ook geschikt om de verantwoordelijkheid van de dialoog meer bij je leerlingen te leggen, en daarbij zelf een faciliterende rol in te nemen.
- Deze oefening is ook geschikt om het inlevingsvermogen van je leerlingen te stimuleren, omdat zij zich verplaatsen in mensen die een heel andere mening hebben over een controversiële kwestie.
- Deze manier van gesprekken voeren verlegt de nadruk van het formuleren van je eigen overtuigingen, naar de oprechte nieuwsgierigheid naar andere opvattingen.

Aanpak:

- Laat je leerlingen een vraag opschrijven, die ze graag zouden willen stellen aan iemand die precies het tegenovergestelde denkt over de burgerschapskwestie. Moedig ze aan om deze vragen open en niet leidend te formuleren.

- Vraag één leerling zijn/haar vraag aan de rest van de klas te stellen Deze vraag wordt aan de groep voorgelegd, dus niet specifiek aan één iemand.
- Leg uit dat leerlingen bij het beantwoorden van de klassikale vraag vanuit persoonlijke overtuiging mogen spreken, maar ook vanuit een ander perspectief. Als zij niet vanuit persoonlijke overtuiging spreken, houden zij een blaadje of schrift op hun hoofd: petje op.
- Moedig leerlingen aan om door te vragen en trek het waar nodig zelf breder als je merkt dat de vragen zich vooral richten op één leerling, of als de vragen allemaal vanuit hetzelfde perspectief worden gesteld.

Uitvoeringsduur: 60 minuten

Fase 3: Oefening leraren (in opleiding)

Casus: Botsende waarden binnen de school

De dag na de aanslag op Charlie Hebdo geef je les op je stageschool. Terwijl je door de gangen loopt, wordt al snel duidelijk dat zowel leerlingen als het docententeam nergens anders over praten. Naast je lokaal is de docent Frans bezig met het ophangen van ‘Je suis Charlie’ posters. Je raakt in gesprek met een aantal docenten uit je vakgroep, als de sectieleider voorstelt om de lessen van die dag te beginnen met het

tonen van de Charlie Hebdo cartoons om een gesprek met de leerlingen over vrijheid van meningsuiting aan te gaan. Een andere collega vindt dit een slecht idee: “Onze islamitische leerlingen zullen dit als een zware belediging opvatten, wat als de discussie uit de hand loopt?”

- Wat denk jij? En wat doe je?
- En wat doe je als de schoolleiding het tegenovergestelde vraagt?
- Verwacht je in een dergelijk geval dat er een eenduidige koers vanuit de schoolleiding moet gelden, of is het aan elke individuele docent om hier op in te gaan zoals hij/zij goed acht?
- Hoe zou je hier in de weken na de aanslag op terug kunnen komen met collega’s of schoolleiding?

